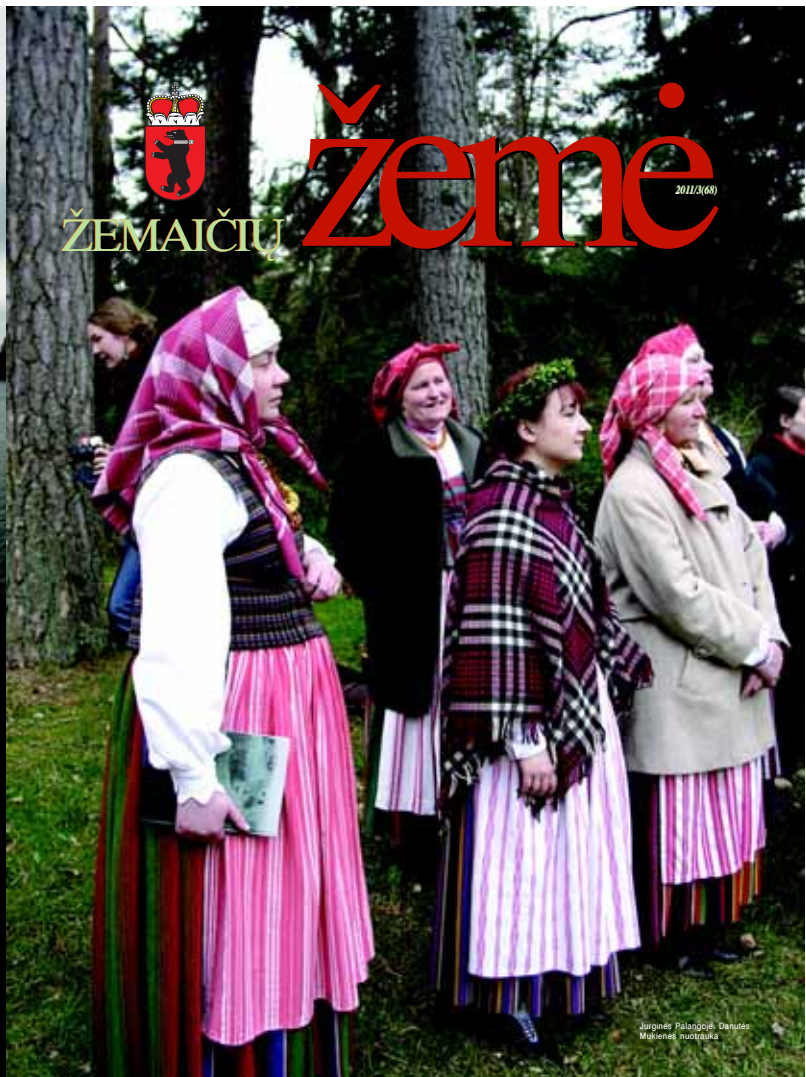

Elektroninė žurnalo nuotrauka – žemaičių 777 ir Velmoro
Geriūčių grupės žemaičių vestinės lankos

Pielėla, Jono Strazdausko nuotrauka

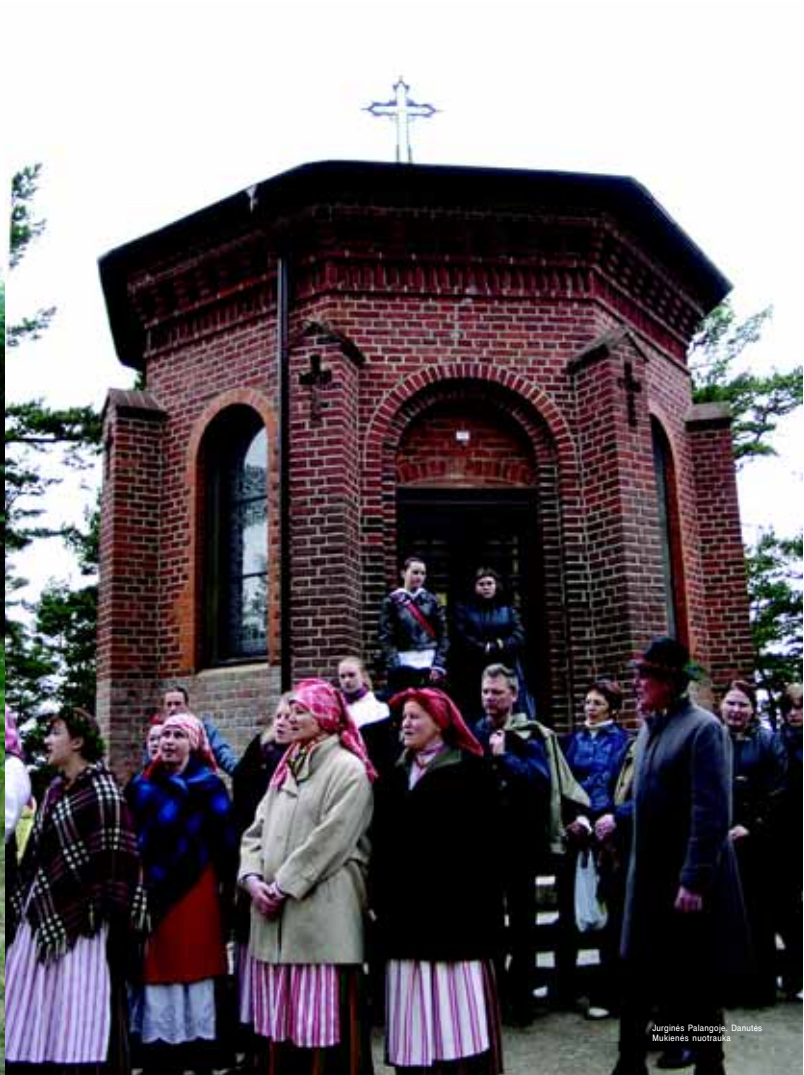

ŽEMAIČIŲ žemė 2011/3(68)

Jurgitės Palangos, Danutės
Mėlinės nuotrauka

Vasara šventėse pila valina.
Dariusis Mukiėnas suotauka

Jurginės Palangojė, Danutė
Mukiėnas suotauka

ŠVIETIMAS
ISTORIJA
KULTŪRA
PAVELDAS
LITERATŪRA
NAUJOS KNYGOS

ŽEMAIČIŲ

Regėjuonu kultūreinių inicetivų cėtra, Žemaitiu akademėjės, Žemaitiu akademėnė jaunima korporacėjės „Samogitia“ leidėnīs

žemė

ž e m a i t i u ž e m ė

2 0 1 1 / 3 (6 8)

p. 8–9

p. 6–7

p. 27–30

Danutės Mukienės nuotraukoje – Telšių panorama

2–3 / MUKIENĖ DANUTĖ. Kultūras cėntrā ēr etnėnė kultūra
4–6 / GINTAUTAS ČIŽIŪNAS. Telšių krašto kultūros centrai
6–7 / JURGIS ŽELVYS. Skuodo rajono kultūros ir turizmo skyrius
8–9 / KONSTANTINAS PRUŠINSKAS. Kretingos kultūros centras
10–11 / JURGA ŽEMAITYTĖ. Jurbarko kultūros centras
12–14 / DONATAS TYTUVA. Belvederis
15, 36 / ANGELĖ VYŠNIAUSKAITĖ, PETRAS KALNIAUS, RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ: „Lietuvių šeima ir papročiai“
16–17 / KAZIMIERAS PRUŠINSKAS. Akmenės rajono savivaldybės kultūros centras
18–25 / JUOZAS MICKEVIČIUS. Gydytojai žemaičiuose
26 / „Tradicijos. Iliustruota Lietuvos enciklopedija“
27–30 / Žemaičių tarmė (kalba)
31 / „Užgavėnių kaukės“
31–33 / STASYS SKRODENIS. Žemaičių Užgavėnių kaukės
34–35 / ANGELE VYŠNIAUSKAITE: „Lietuvio namai“

REGĖJUONU KULTŪREINIŲ INICETIVŲ CĖNTRŲ.
LEIDĖNI SODARĖ, MAKETAVA
REDAKTUORĖ Mukienė Danutė.

ŽŪRNALA REDAKCĖNĖ TARĪBA:
Butrėms Aduoms, Daujuotitė Vėktuorėjė,
Gėrdienis Aleksėndra, Sungailienė
Loreta, Mukienė Danutė.

Žurnals parėngts igivėndėnont
kultŪreini pruojekta
„ELEKTUONINIS ŽURNALS
„ŽEMAITIU ŽEMĖ“ 2011“.

Pruojekta rem LIETOVUOS
SPAUDUOS, RADĖJĖ ĖR
TELEVIZĖJĖS RIEMĖMA
FONDS.

ISSN 1392-2610.
Regėjuonu kultŪreiniu
inicetivų cėntrŲ,
Vilniaus g. 22, LT-01119 Vilnius.
Tel./faksos (8 ~ 5) 261 9670,
El. p. zemaiciu@gmail.com.
<http://www.samogiti.lt>

KULTŪRAS CĒNTRĀ ĒR ETNĒNĒ KULTŪRA

MUKIENĒ DANUTĒ, REDAKTUORĒ

Šis numeris, kāp bova planouta iš onksta, ir skērts rimtesnem pasēžvalgimou pu Žemaitējis rajuonu kultūras cēntrus, pasiuduomavēmu, kuoks diemesis anū veikluo ir skērams krašta savētomou ēšlaikītē, etnēnis kultūras gluobā. Žvalgītēis tēkrā ka ir kor ēr aple kou kalbietē, rašītē ir.

Paskotēnis metās, ka Lietovuo vika kultūras īstaigu reorganizacējē (parktēškā vēsor – cēntralizacējē), stēprē Lietovuo somažiejē veikontiū kultūras īstaigu. Ne išimtēs ēr Žemaitējis etnuograpēnis regējuons. Diel tuo tā garsiau, tā tīkiau dejava ēr tebdejuo vēsē kultūras darbuotuojē, vuo daugiausē – perēferējuo, Lietovuos rajuonūs, gīvenontīs žmuonis.

Ka pradēdi mēslītē, kāp torietom būtē, vēsuokēs mintīs lend i galva.

Kuo gera, ir tēp, kāp šēs laikās pas mumis, Lietovuo, ka ēr toriejē būtē. Juk tas cēntralizacējēs, decēntralizacējēs, reorganiza-

cējēs ne kas nuors kēts, vuo mūsa patiū žmuonis īteisēn ēr īgīvendēn. Vēina karta – spaudamē puolītēku, kēta – stēprē somēnkosē valstībēs biudžeta, trieti – atsēžvelgdamē i šiu dēinū kultūrēnē gīvenēma tēkruovē ēr puoreikius.

Dā atmēno tus laikus, ka kuožnamē dēdesnemē kaimē bova pu bēbliuoteka, kultūras nomus, pradēnē muokīkla. Bet tās laikās ni duorū keliū, katrēi sojungē vēina gīvenvietē so kēto, ni televizuoriu, ni lēngvūju mašīnu, i katras siedē par keliuolēka mēnotu atsērondam pas kaimīnus gretēmamē miestalie, nebova. Mažiejē kaimā, nīka vēikiemē, visties krašta infrastruktūra, mažiejē ēr tū kaima kultūras īstaigu skaičios, kultūrinis gīvenēms vēs daugiau koncentravuos rajuonu, miestieliu cēntrūs, tas kultūrinis gīvenēms, katros ir iš valstībēs biudžeta palaikuoms, katrou valstībē tor galēmībē ēr nuor, tor tēksla palaikītē.

Vēsks kēts... Nuori kaima gēlomuo, pamēskie ikortē privati muziejē, niēks tau šēndēin tuo nedraud. Toriek tam tik nuora, piningū, rink ekspuonatus, kaupk, tīrēniek anus, ekspuozicējē irēnk, rūpinkis ēr skleisk Žēnē aple anou – niēks tau tuo darītē netrokda. Tas pats ēr so krašta tradicēju, papruotiū puoseliejēmo. Je tik Dēivalis davē pruota soprastē, kad žmuogos, kad ēr i kuokēs vērsūnēs pakēlēs, tor atmintē, ka pērmiausē ir sava žēmēs vāks, ka tou žēmē, vēskou, kas če ir gera, nu omžiu mūsa tievū ēr pruotievui bronginta, rēk sauguotē ēr iš kartuos i karta perdoutē, darik tou išsējousēs. Bet... Kol žmuogou tuoks sopratēms ateit, ons aple tou tor išgērstē ēr tou patērtē. Tor anam nu mažēns būtē išugdīts ēr sopratēms, kad sava žēmē, gimtuojē krašta tradicējēs ēr papruotius rēk brongintē.

Šeima, muokīkla... Ēr vēina, ēr kēta pri tuo torietom prisēdrietē. Bet... ne vēsumet ta šeima šēs laikās tuoki, kuoki torietom būtē ēr ne vēsumet anuos narē tuokēi, ka soprastom, žēnuotom, kas šiuo žemie ir tēkra auksa verties.

Diel tuo ta valstībē vēs tam tradicēnis kultūras puoseliejēmo, puopolerēnēmo ēr skēr liešū. Vēskou juk negali palēktē savieigā. Je pati valstībē nesērūpins sava žmuoniū ugdīmo, vēina dēina gal atsētēktē tēp, ka patēs dēdēliausēs vertībēs bus tuos, katruos žmuogo nu gīvuolē nikou neskēr. Gal če ēr par „sūrē“ pasakīta, bet juk, je šēndēin paanalizousem, kēik televizējēs žiūruovu jau ir „prirakintē“ televizējēs laidū, katruos svarbiausis tēkslos – aple iškērtiū, krūtū dēdoma, šēknu dailoma, naktēniūs pasilinksmēnēmūs „so-

Sialēs rajuona kultūras cēntrs.
Mukienēs Danutēs portēgrāfējē

žēbosēs“ „žvaigždēs“, anū padarītus ēr nepadarītus „griekus“ pakalbietē, pamatisem, ka če tuo jouka ne tēik jau ē daug īr lēkē. Tuokiū ēr panašiū laidū ka ēr mūsa Lietoveliē vēs daugie ēr daugie, vuo žmuoniū sopratēms aple paprastiausius gīvenēmēškus rēkalus vēs mažie ēr mažie. Ka vēizis „Klausēmieli“, kartās ni sava ausim negali patēkietē, ka tuos gražē noaugosēs mergātēs, i puonēs panašēs garbinga omžiaus solaukosēs muotrēškas tēkrus niekus šnek ēr dā ni kēik nerauduonoun. Atruoda, ka tēi interviu ne mūsa rajonu ēr miestu gatvies, vuo speceliū puoreikiu muokikluos, katruos muokuomē atsēlēkē mūsa tautietē, īr jememē.

Pasēiduomavos, kas Žemaitējēs rajonūs etnēnēs kultūras sritie daruoma, matuos, ka šēs laikās ta tradicēnē kultūra ligo ont banguos. Pērmiausē diel tuo, ka šēndēin rajonūs jau dērb dēdēlis būris nebluogus etnēnēs kultūras pagrindus Klaipiedas, Šiauliū, Kauna, Vēlniaus aukštusosies muokikluos gavusiu specelistu, katrēi tou darba muok dērbtē ēr žēna anuo reikšmē. Kēta priežastēs ta, ka puoseliedamē etnēnē kultūra, mena saviveikluo, ivairiūs kētūs būreliūs dalīvaujētīs žmuonis tor galēmībē išsēsēkrtē iš kētū ēr tuo krašta savētoma ītvērtintē. Gerā tēn, kor nieks nieka dērbtēnā nedara. Je miestelie vikst Uonēniu atlaidā, tā pri tuo žmuoniū šormolē pu pamaldū organizavēma natūralē isējung ēr kultūras žmuonis. No vuo Užgavienēs, kaliedēnius rēngēnius, kētas žimesnēs Žemaitējuo nu sena gražē pamēnavuojemas švēntēs žmuonēs vēinēp a kētēp švēntēn mažne vēsūs rajonūs. Daug kor tuos švēnties īr stilizoutu, sumuodernintu dalīku, bet ožtaisos īr tas pats – mūsa krašta tradicējēs ēr papruotē. Je kas ēr nedēdēlē pataika, šēik tēik i šuona nuvažioun, tā tik diel nesopratēma, mēnkuos kvalifikacējēs. Šēndēin jau ne tēi laikā, ka žmuogos nežēnuotom senuos Dieva mūkelēs, užrašītas senuoliu dainies a mozēkas verties. Brongēnam ēr senoujē arkitektūra, šiu dēinū buitie gražē pri-taikuom tradicēnius keramēkas dērbēnius, medē druožēnius. Je tik

Skouda rajona Muosiedė miestelē saviveikininkā Vilniou. Mukienēs Danutēs portēgrapējē

torietom vēitas, tonkē mūsa jaunamartēs ēr kraitē skrinēs isē-taisītōm, i anou sava ronkdarbius sokrautom. Če pruoblemas ligo dēdēlies ēr nebūtōm. Bet... Lietova šēndēin īr savuotēškuo krīžke-lie. Vēinē Lietovuo lēikt, kētē i svetēs šalis patrauk, patiuo Lietovuo žmuoniū asimiliacējē dēdliausē. Īr nemaža tēkēmībē, kad bēnt daugoma tū, katrēi sava laimēs ēiškuotē pasok i svetēs šalis, sunkiau ēšlaikīs sava gimtuojē krašta dainas, legendas, papruotius ēr tradicējēs. Šēndēin galvuojem aple tus, katrēi lēikt Lietovuo, katrēi sava gīvenēma ba tievū žēmēs isēvaizdoutē negal. Tēms – ēr tēi mūsa rajonūs, miestūs veikou kultūras cēntrā, katrū veikla Lieto-vuo koordinou Lietovuos liaudēs kultūras cēntros.

Dainū švēntē Skoudē. Andriekaus Ginta portēgrapē

TELŠIŲ KRAŠTO KULTŪROS CENTRAI

PARENGĖ
GINTAUTAS
ČIŽIŪNAS

Telšių rajono kultūros centras – centrinėje Respublikos gatvėje, ant kalniuko, prie pat Telšių katedros ir Telšių vyskupijos kurijos.

Pagrindinės šio centro veiklos kryptys, kaip ir daugelio kitų panašių įstaigų, – formuoti, rengti, įgyvendinti rajono kultūros programą, organizuoti svarbiausius rajono kultūros renginius, sudaryti tinkamas sąlygas rajone plėtoti meno saviveiklą bei liaudies meną, tęsti ir plėtoti krašto liaudies tradicijas, ugdyti meno saviveiklos kolektyvų dalyvių įgūdžius, prisidėti prie rajono vaikų ir jaunimo laisvalaikio užimtumo, papildomo meninio lavinimo organizavimo.

Išsami informacija apie centro veiklą nuolat skelbiama jo interneto svetainėje – <http://www.telsiukc.lt/>.

Dugiausia laiko centro darbuotojai skiria rajone jau tradiciniais tapusių ir didelio visuomenės susidomėjimo sulaukiančių renginių organizavimui. Patys svarbiausi iš tokių renginių yra kultūros centro naujo darbo sezono atidarymai „Išplauks mūsų laivas, išplauks...“, meno kolektyvų dainų šventės, kas du metai Telšiuose organizuojamas tarptautinis vaikų folkloro festivalis „Aš pasiejau vėina popa“, tarprajoninė pagyvenusių žmonių tautinių šokių kolektyvų šventė „Labas vakars, svetelė“, kaimiškų kapelių šventė „Jurgelio valsas“, Lietuvos liaudiškos muzikos kapelių festivalis-varžytuvės „Riktingiausė mozėkontā“, A. Jasenausko vardo sakralinės chorinės muzikos festivalis, tarpmiestinis sportinių šokių konkursas „Žemaitija“ ir kt.

Kultūros centras gyvuoja ir Telšių rajono Tryškių seniūnijoje. Tai miestelio mokyklos patalpose nuo 2004 m. pradžios veikianti savarankiška kultūros įstaiga. Ji turi vieną filialą. Centro darbuotojai prisideda prie miestelio įvaizdžio kūrimo ir puoselėjimo, organizuoja tradicines, kalendorines, valstybines šventes, parodas, seminarus, praktinius užsiėmimus, stovyklas-plenerus, kaupia medžiagą apie seniūnijos žmonių kultūrinį gyvenimą. Visa tai atliekama bendradarbiaujant su kitomis rajono bei Respublikos kultūros ir meninio ugdymo įstaigomis, visuomeninėmis organizacijomis, menininkais.

Miestelyje veikia klubas „Cinkelis“. Centrai priklauso ir kitose patalpose veikianti mini dailės galerija „Langai“. Centras Tryškių dvaro teritorijoje paskutiniaisiais metais organizuoja moksleivių vasaros stovyklą-plenerą „Vaivorykštė“, kuriame dalyvauja talentingi vaikai iš daugelio Lietuvos vietų. Šis centras organizuoja ir akcijas „Žydintys Tryškiai“ bei „Žydintys Tryškių langai“, puoselėja gražiai tvarkomų sodybių šeiminių pagerbimo tradicijas ir taip prisideda prie gyvenvietės tvarkymo bei puošimo.

Tradicinės ir daug žmonių sutraukiančios Tryškiuose – Užgavėnių ir Petričių šventės.

Telšių panorama.
Danutės Mukienės nuotrauka

Telšių rajono Nevarėnų seniūnijos kultūros centras (įstaiga veikia nuo 2004 m.) įsikūręs Liepų gatvėje, dar 1969 m. Viktoras Geco rūpesčiu pastatytame tipiniame buvusių kultūros namų pastate.

Kiek pamena šio miestelio gyventojai, gyvenimas čia visada virė. Dabar, kaip ir pridera tokiai įstaigai, čia nuolat repetuoja meno mėgėjų kolektyvai, organizuojami įvairūs kultūros renginiai, stovyklos-plenerai, kūrybinės stovyklos, valstybinių švenčių bei kalendarinių datų paminėjimai, renkama ir kaupiama medžiaga apie krašto istoriją ir kt. Kasmet čia vyksta renginiai, skirti Motinos, Tėvo, Vaikų gynimo dienoms, regioninė humoro šventė „Juokis iš savęs ir iš kitų“, seniūnijos meno mėgėjų kolektyvų meno šventė „Supinsim dainų ir šokių pynę“, Antaninių Joninių, Oninių šventės, vasaros atidarymo šventė, rudens šventė „Po darbų darbėlių“, seniūnijos kaimo bendruomenių varžytuvės, teatralizuota Užgavėnių šventė, adventiniai, kalėdiniai renginiai, Valentino dienos ir kiti renginiai.

Centre dažnai gali pamatyti šiose apylinkėse gyvenančius scenos mylėtojus. Įvairiais metais tie meno kolektyvai vadinosi skirtingai, tačiau jų tikslas buvo vienas – žodžiu, vaidyba kalbėti su spektaklių, pasirodymų žiūrovais jiems suprantama ir aktualia kalba. Taip dirbo Mėgėjų teatro vadovė Alvyda Kniurienė, Klojimo teatro vadovė Raimonda Padolskienė, humoro grupės „Kanapis“ vadovas Albinas Šmukšta, humoro grupės „Barboros“ vadovė Raimonda Padolskienė.

Buria šio centro darbuotojai žmonės ir į vidutinio amžiaus žmonių ir pagyvenusio amžiaus žmonių, jaunimo tautinių šokių kolektyvus, kaimiškos muzikos kapelą, romansų atlikėjų ansamblį, sak-

(Nukelta į 6 p.)

Dešinėje – paminklas Romualdai Juknevičiui Telšių Žemaitės teatre.
Danutės Mukienės nuotrauka

Telšiai. Respublikos gatvė.
Danutės Mukienės nuotrauka

Telšių vyskupijos katedra. Dautės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 5 p.)

ralinės muzikos kolektyvą, vaikų folkloro ansamblių.

Tradicinės ir daug žmonių sutraukiančios Tryškiuose – Užgavėnių ir Petrinų šventės.

Telšių rajono Ryškėnų kultūros centras veikia tame pačiame pastate, kaip ir miestelio biblioteka.

Namas užbaigtas statyti prieš pat Lietuvos Atgimimą – 1988 metais Benedikto Šniauko rūpesčiu. Šio centro veiklos tikslai ir uždaviniai – tie patys, kaip ir kitų rajono kultūros centrų. Čia gražiai švenčiamos Užgavėnės, Joninės, vyksta tradicinė vaikų teatrų šventė „Teatrų pastogėlė“, organizuojamos kūrybinės stovyklos vaikams „Mažais žingsneliais į didįjį meną“, avangardinių madų šou „Fantazijai nėra ribų“, apskrities jaunimo pramoginių mados šokių fiesta „Meilės šokis tau“, regioninis kapelių festivalis „Jurginių polka“.

Kultūros centras ir biblioteka daugelį renginių organizuoja kartu. Paskutiniaisiais metais jie bendrai įgyvendino ir tautodailininkams skirtą projektą „Grožio ir meno pasaulyje“.

Ryškėnų apylinkių kultūrą reprezentuoja kaimo kapela „Judrė“ (vadovas Martynas Miliauskas), vyrų vokalinis ansamblis ir mišrus vokalinis ansamblis (abiejų vadovas Jonas Kalendra), ritminių šokių kolektyvas ir vaikų šokių kolektyvas „Ryškutis“, merginų tautinių šokių kolektyvas „Šypsena“ (visų trijų vadovė Vitalija Žalgevičienė), vidutinio amžiaus žmonių tautinių šokių kolektyvas (vadovė Laima Jurkuvienė), kaimo kapela „Žara“ (vadovas Vidas Petrauskas).

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. Interneto svetainė „Telšių rajono kultūros centras“
<http://www.telsiukc.lt/>.

SKUODO RAJONO KULTŪROS IR TURIZMO SKYRIUS

PARENGĖ
JURGIS
ŽELVS

Lietuvoje, ne išimtis ir Žemaitijos regione, kultūros reikalai yra administruojami gana įvairiai. Vienur tuo rūpinasi tik rajonų centruose veikiančios visų rajono kultūros namų veiklą kuruojantys kultūros centrai, kitose rajonų, miestų savivaldybėse dirba mero patarėjai kultūros klausimams, dar kitur prie rajono savivaldybės administracijos yra suformuoti panašūs dariniai kaip Skuodo rajono kultūros ir turizmo skyrius, kuris yra vienas iš rajono savivaldybės administracijos padalinių. Jis čia gyvuoja jau keletas metų ir turi nemažą įtaką rajone, tiek plėtojant tradicinę kultūrą, tiek ir puoselėjant profesionalųjį meną, turizmą.

Rengdami šią publikaciją pasidomėjome, koku pagrindu šis skyrius veikia, kas čia dirba ir kokie tokio skyriaus tikslai bei uždaviniai.

Beveik į visus šiuos klausimus atsakymą galime rasti šio skyriaus nuostatuose (patvirtinti Skuodo rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2005 m. spalio 3 d. įsakymu).

Iš viso skyriuje –4 darbuotojai (vedėjas, vyresnioji specialistė kultūrai, vyresnioji specialistė turizmui ir vyr. specialistas paminklo saugai).

Skyrių įsteigė Skuodo rajono savivaldybės taryba. Veikia jis pačiame miesto centre (buvusiuose rajono kultūros namuose, kur yra įsikūrusi ir rajono savivaldybės viešoji biblioteka). Skyrius yra tiesiogiai atskaitingas rajono savivaldybės administracijai ir įgyvendina tarybos, mero sprendimus, vykdo administracijos įsakymus. Įgyvendindamas jam pavestas funkcijas, skyrius bendradarbiauja su Kultūros ministerija bei Kultūros vertybių apsaugos departamentu, Valstybiniu turizmo departamentu. Jam yra priskirtos viešojo administravimo funkcijos, pavesta organizuoti bei tvarkyti viešųjų paslaugų kultūros srityje teikimą rajono gyventojams.

Skyrius dalyvauja formuojant ir įgyvendinant kultūros, etnokultūros, teatro, muzikos, dailės, leidybos, kultūros vertybių apsaugos, turizmo ir jaunimo veiklos koordinavimo politiką savivaldybės teritorijoje. Jis taip pat rūpinasi gyventojų kultūros ugdymu, bendrosios ir etnokultūros puoselėjimu, atsako už savivaldybės valdomų, taip pat jos teritorijoje esančių, bet konkrečių savininkų ar valdytojų neturinčių nekilnojamojų kultūros vertybių išsaugojimą, rūpinasi,

kad kitų nekilnojamųjų kultūros vertybių savininkai ir valdytojai galėtų tinkamai saugoti šias vertybes.

Skyriaus darbuotojai yra atsakingi ir už turizmo industrijos plėtrą savivaldybės teritorijoje, rajono jaunimo organizacijų, neformalių jaunimo grupių ir neorganizuoto jaunimo politikos įgyvendinimą.

Vykdydamas jam keliamus uždavinius, skyrius rengia kultūrinių, paminklotvarkos, turizmo ir jaunimo programų projektus, metodiškai vadovauja, įgyvendina tarybos patvirtintas programas savivaldybės teritorijoje, rengia pasiūlymus tarybai steigti, reorganizuoti ir likviduoti iš savivaldybės biudžeto lėšų išlaikomas kultūros įstaigas, koordinuoja pavaldžių kultūros įstaigų veiklą, rūpinasi jų materialine baze, sudaro, teikia kultūros ir turizmo srities išlaidų sąmatų projektą, vadovaudamasis tarybos patvirtinta savivaldybės biudžeto projekto rengimo ir tvirtinimo tvarka, rūpinasi Skuodo kultūros centro pastatu ir inventoriu, pagal panaudos sutartį perduoda reikalingą inventorių naudoti Skuodo rajono viešosioms kultūros įstaigoms, kontroliuoja teisingą biudžetinių lėšų naudojimą šiose įstaigose. Jis taip pat teikia pasiūlymus merui, tarybai kultūros infrastruktūros objektų projektavimo ir statybos klausimais, inicijuoja, organizuoja ir koordinuoja parodas, konkursus, simpoziumus, festivalius, šventes, koncertus ir kitus renginius, rūpinasi etninės kultūros globa ir populiarinimu, skatina ir remia jaunimo kultūrinės iniciatyvas, bendradarbiauja su savivaldybės teritorijoje veikiančiomis jaunimo organizacijomis, remia ir koordinuoja savivaldybės Kultūros ir turizmo skyriaus, struktūrinių padalinių darbuotojų tarptautinį bendradarbiavimą, kaupia ir skleidžia informaciją kultūros ir turizmo klausimais. Skyrius skatina, remia ir organizuoja kultūros ir turizmo specialistų tobulinimąsi, organizuoja darbuotojų atestaciją, rūpinasi sukauptų kilnojamosios kultūros vertybių apsauga, įstatymų nustatyta tvarka teikia Kultūros ministerijai statistinę informaciją, tvarko vietinius nekilnojamosios vertybių registrus ir apie juos praneša Kultūros vertybių apsaugos departamentui, rengia į vietinį registrą įrašytų kilnojamosios kultūros vertybių apsaugos tvarką ir teikia tarybai ją tvirtinti. Kultūros vertybių departamentui skyrius teikia derinti tarybos, mero, administracijos

priamamų aktų projektus, kurie gali turėti įtakos nekilnojamosios kultūros vertybių ir jų teritorijų saugojimui, taip pat teritorinio planavimo dokumentų projektus. Jis taip pat pagal Nacionalinę turizmo plėtros programą ir apskrities turizmo planavimo dokumentus rengia savivaldybės turizmo plėtros priemonių planus, teikia juos tvirtinti Savivaldybės tarybai, rūpinasi rekreacine teritorijų apsauga, poilsio ir turizmo veiklos jose plėtojimu, tvarko šių teritorijų apskaitą, analizuoja savivaldybės teritorijos turizmo išteklius ir paslaugų rinką, rengia sutarčių projektus su turizmo paslaugas teikiančiais juridiniais ir fiziniiais asmenimis dėl rekreacinių išteklių naudojimo turizmui bei poilsiui, vykdo kitus tarybos, mero ir administracijos direktoriaus pavardimus turizmo ir kultūros srityse, tiria jaunimo organizacijų pasiūlymus, užtikrina jaunimo organizacijų ir su jaunimu dirbančių organizacijų bendradarbiavimą su rajono Savivaldybės administracija ir taryba.

Taigi, 4 darbuotojai ir tokia plati, didelio savo rajono pažinimo ir daugelio kultūros, paveldo, turizmo plėtros politikos išmanymo reikalaujanti veikla.

Kaip skuodiškiai su tuo susitvarko šiais sunkiais mūsų ekonomikai, o tuo pačiu ir kultūrai metais, jau kita tema. Akivaizdu, kad lengva nėra, kad, kaip ir ankstesniais metais, sėkmę dažniausiai lemia ne pinigai, o žmonių iniciatyva, geras savo rajono pažinimas, darbuotojų autoritetas entuziazmas ir meilė tiems, dėl kurių dirbama.

Dešinėje – Skuodo miesto fragmentas iš paukščio skrydžio.
Apačioje – Skuodo miesto centras – rajono kultūros centro pastatas – dešinėje.
Ginto Andriekaus nuotraukos

KRETINGOS KULTŪROS CENTRAS

PARENGĖ
KONSTANTINAS
PRUŠINSKAS

Analizuojant, kaip pastaraisiais metais dirba Žemaitijos regiono kultūros centrai, vis mintys nuklysta į Kretingą, tą gražų Žemaitijos miestą netoli Palangos. Priežastis ta, kad, kiek pamenu, niekada neteko girdėti, kad Kretingoje kultūros gyvenimas merdėtų ir kad kultūros centro (anksčiau – kultūros namų) veikla čia būtų prigesusi.

Rajono kultūros centras Kretingoje – pačioje miesto širdyje, netoli garsiojo Kretingos vienuolyno, bažnyčios, lurdo ir miesto parko.

Šiomet krizė vis dar gana gili, pinigų visiems, o ypač kultūrai, labai trūksta, o pasižiūrėjus, kas šiuo metu vyksta Kretingos kultūros centre, atrodo, kad to sunkmečio čia net nebūta.

Štai kovo mėnesio planuotos šio centro meno kolektyvų gastro-lės, dalyvavimas įvairiuose festivaliuose, konkursuose, išvykose:

Kovo 5 d. – liaudiška kapela „Lakštingalėlė“ (vad. P. Razmus) koncertuoja Kelmės kultūros centre rengiamoje tradicinėje liaudiš-

kų kapelų šventėje „Dainuok pavasarį“. Tą pačią dieną liaudiškų šokių kolektyvas „Toncius“ (vad. A. Razmus) dalyvauja Jurbarko kultūros centre vykstančiame respublikiniame vyresniųjų amžiaus žmonių liaudiškų šokių kolektyvų festivalyje „Linksminkimos“.

Po savaitės, kovo 12 d., jau minėta liaudiška kapela „Lakštingalėlė“ (vad. P. Razmus) groja Birštono kultūros centre, kur vyksta liaudiškų kapelų šventė „Griežk, lietuvi!“

Dar po savaitės, kovo 19 d., liaudiškų šokių kolektyvas „Toncius“ (vad. A. Razmus) šoka Elektrėnų kultūros centre vykstančiame ketvirtajame respublikiniame vyresniųjų liaudiškų šokių kolektyvų festivalyje „Šokių pynė 2011“.

Tą patį savaitgalį teatras-studija „Atžalynas“ U. Stark spektaklį „Tegul baltieji lokiai šoka“ ir N. Belenickajos „03“ (rež. A. Antulienė) rodo Kelmėje vykstančioje Lietuvos vaikų ir jaunimo teatrų šventės regioniniame ture „Šimtakojis“. Dar kitą savaitgalį (kovo 26, 27 d.) tas pats kolektyvas jau kitą spektaklį – V. V. Landsbergio „Arklio Dominyko meilė“ vaidina Ukmergėje vykstančiame respublikinį vaikų teatrų festivalyje „Nenuoramos“.

Ir taip – kiekvieną mėnesį. Na o kur dar įvairūs konkursai, festivaliai pačiame Kretingos rajono kultūros centre, kiti vienas už kitą gražesni, įdomiau suorganizuoti, visuomenės dėmesio nestokojantys renginiai.

Kretingiškiei Lietuvos kultūriniam gyvenime – ne „pilkos pelės“ ir ne „nykštukai“. Štai informacija apie kretingiškių dainininkų vieną iš ryškiausių paskutinių mėnesių laimėjimą:

2011 m. vasario 26 d. Kaune pirmą kartą organizuotame tarptautiniame choro muzikos festivalyje „Kaunas Musica Religiosa 2011“, kuriame savo meistriskumą demonstravo 15 mėgėjų chorų iš penkių valstybių, laisvai pasirinktų programų konkurse dėl Grand Prix varžėsi trys Latvijos, du Estijos, po vieną Baltarusijos ir Lenkijos bei daugelio Lietuvos miestų ir rajonų chorų, konkurse dalyvavusiam Kretingos kultūros centro kameriniam chorui (vad. Tomas Ambrozaitis) pripažinta I-oji vieta ir įteiktas Aukso diplomai (Grand Prix laimėjo Daugpilio (Latvija) vidurinės muzikos mokyklos choras).

Daug ką apie šio centro veiklą pasako ir šie pranešimai:

Vasario 20 d. Kretingos rajono kultūros centre įvykusioje Lietuvos vaikų ir jaunimo teatrų apžiūros „Šimtakojis – 2011“ rajoniniame ture dalyvavo 7 vaikų ir jaunimo teatrai. Į zonių turą atrinkti 3 spektakliai: Kultūros centro teatro-studijos „Atžalynas“ du spektakliai (N. Belenickaja „03“ ir U. Stark „Tegul baltieji lokiai šoka“ (abiejų režisierė A. Antulienė). Na o trečiasis spektaklis – Pranciškonų gimnazijos teatro studijos pastatyta F. G. Lorca pjesė „Bernardos Albos namai“ (rež. N. Gedminas).

Vasario 19 d. kretingiškiei kultūros centre turėjo progos žiūrėti miuziklą „Taboras žengia į dangų“ (režisierius ir scenografas Jurijus Popovas, Rusija), atlikėjai: Ištvanas Kvikas ir čigonų grupė SARE ROMA (NVS).

Valentino dienos proga, vasario 13-ąją, į popietę kretingiškius pakvietė kultūros centro suorganizuota jausmų šventė „Aš tave labai...“. Jos metu kalbėta ne tik apie meilę. Susirinkusieji taip pat turėjo progą pasižiūrėti Kretingos kultūros centro Egidijaus Radžiaus teatro spektaklį – N. Ptuškinos tragikomedią „Svetimos“ (rež. A. Buntinienė) bei Tauragės kultūros centro liaudies teatro spektaklį – L. A. Dmuševskio komedią „Gaila ūsų“ (rež. A. Juščiuvienė). Vakarą metu koncertavo Vakarų Lietuvos muzikos grupė ILEX.

Sausio 13 d. kultūros centro parodų salėje buvo atidaryta pirmoji

Stogastulpis prie Kretingos rajono kultūros centro, skirtas Kretingos knygnešių ir daraktorių atminimui įamžinti. Danutės Mukienės nuotrauka

Klaipėdiškės fotografės Dalios Kleinaitytės (Klaipėda) meninės fotografijos paroda „Sapnuose“.

Tai tik keletas naujausių pranešimų apie Kretingos kultūros centro „bitelių avilio“ gyvenimą. Visa tai daroma tam, kad, kaip nurodyta šio centro nuostatuose, būtų saugomas bei puoselėjamas nacionalinės kultūros savitumas, sudaromos tinkamos sąlygos visiems bendruomenės nariams dalyvauti kultūrinėje veikloje, kad žmonės būtų įtraukti į miesto, rajono, šalies kultūrinį gyvenimą, kad meno kolektyvai deramai reprezentuotų rajoną tarptautiniuose, respublikiniuose, regioniniuose ir rajoniniuose renginiuose, festivaliuose, konkursuose, kad būtų skatinama mėgėjų meno kolektyvų, klubų, būrelių kūrybinė veikla bei jos sklaida, rajone propaguojamas profesionalusis menas, dalyvaujama įgyvendinant Etninės kultūros plėtros Kretingos rajone programą, 2007–2013 metų Kretingos rajono plėtros planą.

Centras nuolat rūpinasi, kad visuomenei laiku ir įtaigiai būtų pateikta informacija apie etninę kultūrą. Mieste ir rajone populiariamos ir puoselėjamos senosios kultūros tradicijos, papročiai, sudaromos sąlygos etninės kultūros perimamumui. Rūpinamasi, kad į kultūrinį gyvenimą turėtų galimybę įsijungti ir neįgalieji. Kultūros centre visada dėmesio sulaukia gyventojų iniciatyvos ir jų kūrybiški ieškojimai. Čia siekiama sudaryti palankias sąlygas tobulėti ir kelti kvalifikaciją meno kolektyvų vadovams, nuolat dedama daug pastangų, kad būtų išlaikyti aukšto meninio lygio mėgėjų meno kolektyvai, kad jie galėtų parengtomis programomis, pastatytais spektakliais ne tik džiuginti rajono žmones, bet ir reprezentuoti

Stogastulpis prie Kretingos rajono kultūros centro, sukurtas pirmojo lietuviško sceninio šokio „Aguonėlė“ parodymo visuomenei Kretingoje 75-mečio proga. Pastatytas 1980 metais. Danutės Mukienės nuotrauka

rajono kultūrą įvairiose šventėse, festivaliuose, konkursuose.

Kultūros centras, rengdamas ir įgyvendindamas kultūros ir edukacijos programas bei projektus, bendradarbiauja su kitomis rajono bei Respublikos kultūros, švietimo įstaigomis bei nevyriausybinėmis organizacijomis. Čia kaupiama ir bendruomenės reikmėms naudojama įvairi vaizdo, garso ir foto medžiaga, kurioje užfiksuoti įvairūs kultūros gyvenimo įvykiai, kaupiama ir rengiama medžiaga, skirta tradicinės kultūros vertybių sąvadui, tradiciniams gaminiams, paslaugoms bei meistrams sertifikuoti.

LITERATŪRA:

1. Interneto leidinys „Kretingos kultūros centras“ <http://www.kretingarc.lt>.

JURBARKO KULTŪROS CENTRAS

PARENGĖ JURGA ŽEMAITYTĖ

Jurbarko kultūros centras – vienas iš tokio pobūdžio įstaigų, kuris itin daug dėmesio skiria ryšiams su visuomene. Centras yra pasitvirtinęs ir viešai paskelbęs visas svarbiausias 2010–2012 metais vykdomas savo veiklos programas, tarp jų ir paties Centro veiklos, Kultūros sklaidos užsienyje, Lietuvoje ir rajone, Jaunimo kultūrinės veiklos, Pagyvenusių žmonių kultūrinės veiklos, Etninės kultūros.

Jurbarko kultūros centras – daugiafunkcinė kultūros įstaiga. Tai visiems gyventojams prieinamas kultūros židinys, skirtas jų kultūriniam poreikiams tenkinti, dvasinei kultūrai bei tautinei savimonei, saviraiškai ugdyti, kūrybiniam, sugebėjimams puoselėti ir turinčiai leisti laisvalaikį. Tai deklaruojama ir jau minėtose programose.

Jurbarko kultūros centre jam priskirtų funkcijų įgyvendinimui rūpinasi beveik trisdešimt kultūros ir meno darbuotojų.

Gražus Jurbarko kraštas, gražūs, darbštūs čia gyvenantys žmonės, gražios ir jų šventės. Jurbarko kultūros centro veiklos programoje pateikiama išsami informacija apie tai, kas rajone jų iniciatyva kasmet tradiciškai organizuojama, kokios rajone rengiamos svarbiausios valstybinės ir kalendorinės šventės. Trumpai apie tai:

Sausio 13-oji, Laisvės gynėjų diena. Šis renginio pagrindinis adresatas – jaunimas, todėl įgyvendinamos jaunimo ir moksleivių edukacinės programos. Kartu su rajono Švietimo skyriumi, tautodailininkų klubais, rajono moksleiviams organizuojami rašinių, piešinių konkursai. Geriausi darbai eksponuojami Jurbarko kultūros centro rengiamose parodose. Vykstanciam šventės pagrindiniame koncerte pasirodo rajono vaikų ir jaunimo, suaugusiųjų kolektyvai, profesionalūs atlikėjai, atliekamos Lietuvos istorijos tema parengtos koncertinės programos.

Vasario 16-oji – Lietuvos Valstybės atkūrimo diena. Šiai dienai paminėti Jurbarko kultūros centras dažniausiai organizuoja iškilmingą, šventinį koncertą, kuriame dalyvauja Jurbarko kultūros centro meno mėgėjų kolektyvai, taip pat svečių kolektyvai, atvykę iš kitų Respublikos kultūros centrų.

Užgavėnės. Šventė žavi liaudiško humoro grožiu ir kūrybingumu. Šia švente baigiasi pokalėdinis linksmybių laikotarpis ir prasideda priešvėlykinio susitelkimo metas – gavėnia.

Jurbarko kultūros centro darbuotojai į šios šventės renginius pritraukia daug vaikų ir jaunimo. Jurbarko kultūros centro folkloro

ansamblio „Imsrė“ dalyviai aplanko ir apdainuoja jurbarkiečius.

Jurbarko rajono savivaldybės aikštėje, kultūros centro meno kolektyvų pakviesti, susirenka ir linksminasi visi miesto karnavalo dalyviai, deginama Morė, koncertuoja folkloro kolektyvai.

Kovo 11-oji – Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo diena. Šią dieną Jurbarko kultūros centre vyksta meno mėgėjų kolektyvų koncertas, kuriame dalyvauja iš kitur atvykę meno kolektyvai, Jurbarko rajono Tarybos nariai, bendruomenių lyderiai.

Gedulo ir vilties diena. Šią dieną įvairiuose renginiuose minimi tremtyje žuvę žmonės. Vyksta šv. Mišios, atminties valanda prie Sibiro tremtinių ir Lietuvos partizanų paminklų. Rengiama akcija – dviračių žygis Panemunės krašto dviračių trasa, kurios baigiamajame taške, viename iš Panemunės gražių vietų, dainuojamos karo dainos, vaišinamasi arbata, apdovanojamas vyriausias ir jauniausias dviračių žygio dalyvis.

Joninės (Rasos). Pagal baltiškąją tradiciją ši diena dar vadinama Rasos švente arba Kupolinėmis. Šiandien gražūs baltiški pavadinimai jau gerokai primiršti, todėl Jurbarko, Nemuno lankoje arba ant Bišpilio piliakalnio, rengiamos Rasų apeigų ir papročių vakaras, kurio metu folkloro ansamblio „Imsrė“ nariai kartu su kitais šventės dalyviais atlieka apeigas, mokosi dainų ir šokių.

Valstybės-Lietuvos Karaliaus Mindaugo karūnavimo diena. Ji dažniausiai pažymima kartu su Jurbarko miesto gimtadieniu, todėl ši šventė pradedama įvairiomis konferencijomis, kurių tematika – Jurbarko istorija. Vyksta kraštiečių dailininkų darbų parodų atidarymai, kalbininkų sueigos, dokumentinių filmų apie Jurbarką ir jurbarkiškius pristatymai, atliekamos įvairios iškilni žmonių pagerbimo ir įamžinimo apeigos. Šventės dieną taip pat koncertuoja profesionalūs meno kolektyvai, vyksta kraštiečių menininkų koncertai, kuriuose dalyvauja nevyriausybinių Jurbarko organizacijų.

Graži pastarųjų metų idėja – Valstybės dieną 21 val. visoje Lietuvoje giedoti šalies himną. Jurbarko rajone tą valandą Panemunėje dega laužai, skamba V. Kudirkos giesmės žodžiai.

Juodojo kaspino diena pagal tradiciją Jurbarko prasideda šv. Mišiomis, kuriose gieda Jurbarko politinių kalinių ir tremtinių choras. Po šv. Mišių visuomenei koncertuoja jaunieji menininkai – aukštųjų meno mokyklų studentai jurbarkiečiai, vyksta tremties poezijos skaitymai, pagerbimo apeigos kapinėse.

Vytauto karūnavimo diena. Ši dieną prie Vytauto Didžiojo paminklo vyksta minėjimas, rengiamos sportinės varžybos Vytauto Didžiojo vidurinės mokyklos stadione, koncertuoja Jurbarko kultūros centro kolektyvai.

Šv. Kalėdų ir Naujųjų metų renginių ciklas. Kalėdų laikotarpiu Jurbarko kultūros centro darbuotojų iniciatyva rengiamos kalėdinės parodos, folkloro kolektyvų popietės, kuriose pristatomos kalėdinės apeigos, organizuojami koncertai vaikams. Jurbarko kultūros centro aikštėje įžiebiamas miesto eglutė.

Respublikinė vaikų ir jaunimo folkloro šventė „Vieversukas ant dirvon“. Šventės tikslas – supažindinti visuomenę su pavasario gamtos reiškiniais atspindžiais lietuvių liaudies mene, skatinti vaikų kūrybiškumą, norą išsaugoti lietuvių tautos kultūros ir meno palikimą. Šventėje dalyvauja vaikų ir jaunimo folkloro ansambliai, liaudies kapelos, pristatomi amatai, papročiai, tradicijos.

Liaudiškų kapelių šventė „Pamituvio armonika“. Jurbarko rajonas pasižymi puikiais muzikantais – bandomininkais, armonikieriais bei liaudiškais kapelomis. Vienu iš trijų Jurbarko upių vardu pavadintos Jurbarko kultūros centro liaudiškos kapelos „Mituva“

iniciatyva 1998 m. rudenį Respublikos liaudiškos muzikos puoselėtojai buvo sukviesti į kapelų šventę „Pamituvio armonika“. Nuo 2001 metų tokia šventė rengiama kasmet kovo mėnesį – per Juozapines. Šventės metu kapelos varžosi dėl žiūrovų nominacijų ir prizų – jos pristato 15–20 min. trukmės savo pasirinktą repertuarą. Liaudiškų kapelų šventė „Pamituvio armonika“ baigiasi nuotaikinga šventės dalyvių vakarone.

Tarptautinis folkloro festivalis „Ant vandens“. Tai kas antri metai vykstanti tradicinio folkloro šventė, į kurią kviečiami įvairių Lietuvos regionų bei užsienio folkloro ansambliai. Šventės finalinė dalis – ugnies skulptūros ant vandens, bendros antfoninės dainos. Šventės metu žiūrovams siūloma įsitraukti į įvairias liaudies pramogas, atrakcijas (vyksta senoviniai judrieji lauko žaidimai, jodinėjimas žirgais ir kt.).

Liaudiškų šokių festivalis „Linksminkimos“. Festivalis rengiamas kas du metai. Respublikiniame liaudiškų šokių festivalyje dalyvauja vyresnio amžiaus žmonių liaudiškų šokių kolektyvai iš Lietuvos miestų. Jie paruošia ir pristato žiūrovams programą, kurioje yra privalomas vienas jų regiono tradicinis šokis. Renginio pabaigą vainikuoja bendras dalyvių šokis „Linksminkimos“. Festivalis atlieka ne tik kultūrinę, bet ir švietėjišką funkciją – skatina žiūrovus įsitraukti į choreografijos žanro meninės saviraiškos veiklą, sudaro žmonėms galimybę turiningai praleisti laisvalaikį.

Šiuolaikinio šokio festivalis „Šypsena“. Tai kas dveji metai organizuojamas ir tradiciniu jau tapęs tarptautinis šiuolaikinio šokio festivalis. Jis suteikia galimybę pristatyti rajono visuomenei naujus choreografijos stilius ir tendencijas, plėsi jaunimo pažinčių ratą, skatinti žmones bendrauti ir tobulinti bendradarbiavimo įgūdžius. Kitas svarus festivalio vyksmo aspektas – susipažįstant su įvairių šalių choreografinė kultūra diskutuoti meninio ugdymo ir estetinio lavinimo, šokio daromos įtakos žmogui temomis, taip pat ir kitais jaunimui aktualiais kultūros klausimais. Festivalio metu vyksta seminarai, kuriems vadovauja žinomų Lietuvos šiuolaikinių šokių kolektyvų vadovai-praktikai, choreografai, pedagogai iš Klaipėdos universiteto, Lietuvos muzikos akademijos. Baigiamojo koncerto metu parodoma jungtinio šokių kolektyvo (į jį atrenkama po kelis šokėjus iš kiekvienos šalies) sukurta kompozicija, kurioje susipina įvairūs šokio stiliai.

Tarptautinis vaikų ir jaunimo teatro festivalis „Vaivorykštė“. Jo metu vyksta seminarai, kuriuos veda profesionalūs teatro specialistai. Per dvi festivalio dienas parodoma iki 14 spektaklių įvairaus amžiaus žiūrovams. Dalyvauja kolektyvai iš įvairių Lietuvos regionų, Rusijos, Latvijos. Festivalio dalyviams organizuojamos ekskursijos po Jurbarko rajoną. Vyksta diskotekos, improvizacijų vakarai.

Suaugusiųjų teatrų festivalis-seminaras „Senjorai ir jaunystė“. Šio festivalio tikslas – parodyti, kad vyresniojo amžiaus žmonės yra pilni idėjų ir kūrybinių jėgų, puikiai įsijungia į kūrybinę veiklą, savo patirtimi dalijasi su jaunimu, noriai siekia žinių, nebijo improvizuoti ir nevengia naujų idėjų.

Renginio metu vyksta seminarai, festivalio spektaklių aptariami. Seminarus veda Klaipėdos universiteto, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos dėstytojai ir studentai. Juose aptariamos lietuvių mėgėjiško teatro tradicijos, kaimo teatro specifika klausimai.

Tarptautinis Stasio Šimkaus chorų festivalis „Kur bakūžė samana“. Šis festivalis organizuojamas nuo 2000 metų. Moralinis festivalio rėmėjas – Klaipėdos universiteto Menų fakulteto profesorius Robertas Varnas. Festivalis prasideda Jurbarko koncertų ir parodų

salėje profesionalių atlikėjų koncertu. Kitą dieną viename iš Paneunės krašto miestelių susirenka daugiau kaip 20 chorų iš Lietuvos ir užsienio. Bažnyčiose, kuriose yra vargonais grojės kompozitorius Stasys Šimkus, vyksta šv. Mišios. Seredžiuje, kompozitoriaus tėviškėje, prie sodyboje pastatyto paminklinio akmens, pagerbdami kompozitoriaus atminimą, chorai dainuoja Stasio Šimkaus dainas.

Vokalinių ansamblių šventė „Daina“. Jos tikslas – skatinti ir palaikyti vokalinių kolektyvų veiklą, populiarinti vokalinę muziką, užmegzti ir palaikyti kūrybinius ryšius tarp savo ir kitų regionų vokalinių kolektyvų, suteikti kūrybinį džiaugsmą šventės dalyviams ir žiūrovams.

Dokumentinio kino festivalis „Lietuvos kino ir video filmai – mūsų istorijos atspindys“. Tai edukacinis projektas, supažindinantis su Lietuvos meninio ir dokumentinio kino naujausiais darbais, autoriais, kūrėjais ir atlikėjais. Festivalis rajone jau yra tapęs populiariu, į jį susirenka daug žiūrovų, ypatingai jaunimo.

Edukacinė programa „Bandonijos mokykla“. Siekiant išsaugoti senąsias grojimo tradicijas, šioje mokykloje visi norintys mokomi groti bandonija. Du ansamblio muzikantai – S. Sabonaitis ir P. Petraitis – Jurbarko ir Eržvilke šiuo instrumentu moko groti jaunimą.“

Gražūs, įdomūs ir prasmingi renginiai. Jurbarko rajone jų kasmet organizuojama kur kas daugiau ir jie nuolat sulaukia didelio visuomenės susidomėjimo. Tarp tokių renginių yra ir Motinos dienos minėjimai, Trijų Karalių vaikštynės, įvairios tautodailės, velykinės parodos ir jų atidarymai, ūkininkų vakaronės, vaikų ir moksleivių liaudies kūrybos atlikėjų konkurso „Tramtatulis“ rajono apžiūros, folkloro kolektyvų dalyviams ir jų vadovams organizuojami seminarai, gavėnios giesmių ir papročių vakaronės, seniūnijų etnokultūros dienos, rajono miestelių šventės, Teatro dienos paminėjimai, meno sklaidos projekto „Susitikimai“ renginiai, Jurbarko miesto eglės įžiebimo šventės, retro muzikos vakarai, įvairios vakaronės ir nemažai kitų renginių.

Akivaizdu, kad daugelis jų prisideda prie krašto etninės kultūros puoselėjimo ir plėtos.

Kaip jau minėta, rajone yra parengta ir patvirtinta Jurbarko kultūros centro Etninės kultūros programa 2010–2012 metams. Įgyvendinant ją, rajone siekiama sudaryti palankias sąlygas, kad kultūros darbuotojai būtų suinteresuoti domėtis etninės kultūros paveldu, jo išsaugojimu ir perdavimu.

Rajono etninių kultūros tradicijų tęstinumą kaip pareigą ir prievolę yra prisiėmus Jurbarko kultūros centras. Programoje sakoma, kad „Pagrindiniai programos prioritetai yra Eržvilko „Bandonijos“ ansamblio veikla, Antano ir Jono Juškų liaudies dainų palikimo gaivinimas ir pateikimas liaudies dainų atlikėjų konkursuose, tarptautinis folkloro festivalis „Ant vandens“ ir respublikinė vaikų ir jaunimo folkloro šventė „Vieversiuokas ant dirvonos“.

Etninės kultūros programos tikslai: užtikrinti etninės kultūros gyvųjų vertybių perimamumą ir sklaidos sąlygas; fiksuoti ir saugoti Jurbarko kultūros centro vykdomos etnokultūrinės veiklos medžiagą; kuruoti Jurbarko rajono kultūros institucijų veiklą etninės kultūros srityje; kurti etninės veiklos planus; rengti projektus rajonų, apskritys, valstybės, tarptautinių fondų paramai gauti.

Šia veikla siekiama užtikrinti etninių tradicijų ir papročių perimamumą ir tęstinumą bei suburti etninės kultūros puoselėtojų bendruomenę Jurbarko mieste.

BELVEDERIS

PARENGĖ DONATAS TYTUVA

Danutės Mukienės nuotraukose – Belvederio rūmų centrinis pastatas, jo fragmentai 2006 metais.

Dešinėje – Napoleono Ordos piešinyje – Belvederio rūmai. Reprodukcija iš RKIC archyvo

Viena iš gražiausių Panemunės dvarų sodybų – Belvederis. Jis įeina į Jurbarko rajono Seredžiaus seniūnijos teritoriją. XIX a. pradžioje Belvederį iš grafo Stanislovo Tiškevičiaus, kuriam iki to laiko priklausė Seredžiaus apylinkės, įsigijo Kazimieras Burba, kuriam mirus paveldėjimo keliu dvaras atiteko jo sūnui – Panevėžio bajorų maršalkai Kletui Burbai. Šis išpuoselėjo, išpuošė dvarą ir čia pastatė gražius mūrinius reprezentacinius rūmus. Jie dviejų aukštų su triaukščiu bokštu. Rūmai ant aukšto Nemuno kranto pastatyti

tuo laikotarpiu populiariu italų toskaniškų vilų pavyzdžiu. Nuo rūmų atsiveria gražūs vaizdai į Nemuną. Sodyboje buvo suformuotas nedidelis peizažinis parkas, iš kurio laipteliais, 365 pakopų, galima nusileisti į Nemuno slėnį.

Burboms mirus, kurį laiką dvaro sodyba priklausė Povilui Puzinui, Michalinai Valevskai ir Jurgiu Valevskiui. XIX a. pabaigoje rūmai buvo perstatyti.

(Nukelta į 14 p.)

KULTŪROS PAVELDAS

(Atkelta iš 13 p.)

Sodyba labai nukentėjo Pirmojo pasaulinio karo metais, kai ji liko be šeimininkų. Tuo metu buvo sunaikinta rūmų biblioteka, archyvai, dvaro koplyčioje buvę Burbų palaikai. Vėliau (1921–1925 m.) rūmuose veikė Žemės ūkio mokykla, sovietmečiu – pienininkystės ir žemės ūkio technikumai, Žemės reformos metu dvarui priklausiusi žemė buvo išdalinta. Rūmai yra priklausę ir Klausučių sodininkystės tarybiniam ūkiui.

Nuo 1958 m. valstybės saugomas Belvederio parkas, kuris 1986 m. paskelbtas respublikinės reikšmės gamtos paminklu. Iš viso dvaro sodyba užima apie 24 ha plotą.

Iki mūsų dienų išliko parko fragmentai, rūmai, koplyčia, oficina, keletas ūkinių pastatų. Jau XX a. 8 deš. buvo parengtas rūmų restauravimo projektas, tačiau jis neįgyvendintas. Prieš keletą metų vėl susirūpinta šių rūmų restauravimu. Rengiami projektai, kiti dokumentai, tuo tarpu laikas, drėgmė ir kitos negandos daro savo – rūmų pastatai yra.

Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnias, Rasa Paukštytė-Šaknienė: „LIETUVIŲ ŠEIMA IR PAPROČIAI“

„Šeima – tautos buveinė. Nykstant šeimai, nyksta tauta. Pasaulyje yra mažiau nei milijonas lietuvių šeimų. Kiekvienais metais jų skaičius ir dydis mažėja, nepaliojama blunka tautinis savitumas. Visoms negausioms tautoms pražūtinga ne tik depuliacija, asimiliacija, bet ir tautinio savitumo praradimas atsisakant per šimtmečius šeimoje gyvavusių papročių ir tradicijų.“

Fragmentas iš Angelės Vyšniauskaitės, Petro Kalniaus, Rasos Paukštytės-Šaknienės leidinio „Lietuvių šeima ir papročiai“

Knygos „Lietuvių šeima ir papročiai“ viršelis. Dailininkas Romas Dubonis

2008 m. leidykla „Mintis“ išleido Angelės Vyšniauskaitės, Petro Kalniaus ir Rasos Paukštytės-Šaknienės monografiją „Lietuvių šeima ir papročiai“. Leidinio metrikeje nurodoma, kad čia „nagrinėjama Lietuvos kaimo ir miesto gyventojų šeimos istorija, XIX–XX a. vestuvių, gimtųjų, laidotuvių papročiai, dabartinės kaimo ir miesto šeimos socialiniai ir demografiniai bruožai, šeimos vaidmuo etniniuose procesuose. Pateikiami lietuvių šeimos tyrinėjimai nuo XVI a.“

Knygos pratarėje rašoma: „Šeima – tai pati mažiausia socialinė bendrija, kiekvienos visuomenės, tautos pagrindas, praeities pažinimo ir ateities prognozavimo šaltinis. Apie lietuvių šeimą yra nemažai ir įvairiais aspektais rašyta, mėginta aprėpti esmingiausias jos raidos etapus. Vis dėlto nėra nė vieno darbo, kuriame būtų visapusiškai išnagrinėtas lietuvių šeimos fenomenas nuo pačių seniausių laikų iki mūsų dienų. Juo labiau tokio darbo, kuris būtų aprėpęs įvairius visuomenės socialinius sluoksnius, apėmęs Lietuvos kaimo ir miesto šeimą, kaip etnografinių tyrinėjimų objektą, jos sandaros, organizacijos, narių turtingumą bei kitų tarpusavio santykių, jų padėties įvairiais žmonių amžiaus tarpsniais savitumus.“

Šio darbo autoriai nekelia uždavinio viską pasakyti apie lietuvių šeimą. Jų tikslas – remiantis archyvine, statistine, pačių sukaupta

etnografinių ekspedicijų medžiaga, išanalizuoti lietuvių šeimos raidą ir papročius XIX a. antroje pusėje – XX amžiuje. Bandoma parodyti, kaip ilgai dėl istorinių įvykių, socialinių ekonominių, politinių bei teisinių permainų kito lietuvių šeima, kokį vaidmenį žmonių papročiai bei etnis endogamiškumas suvaidino išsaugant tautinį identitetą, liaudiškąją kultūrą ir tautos genofondą. Siekiant išryškinti grįžtamąjį socialinės aplinkos poveikio ryšį, savitumus, kaimo ir miesto šeimą nagrinėjama atskiruose skyriuose.

Knyga apima laikotarpį nuo XIX a. vidurio iki XX a. dešimtojo dešimtmečio, tačiau, norint parodyti nagrinėjamų reiškinį ištakas, neretai pateikiama medžiaga apie XVIII a. bei ankstesnių šimtmečių lietuvių šeimą. Kalbant apie šeimos formų kitimą, tokie duomenys buvo tiesiog būtini.

Šeimos gyvenime glaudžiai susipynę ir atsispindi daugybė aspektų bei tautos gyvenimo reiškinį. Suprantama, autoriai nebuvo pajėgūs monografijoje visus šiuos klausimus aptarti, juo labiau išnagrinėti. Pagaliau netgi vienos tautos šeimos reiškinį galima nagrinėti įvairiaisiais požiūriais: teisiniu, demografiniu, sociologiniu ir kt. Autoriai išskyrė svarbiausius etnografinio, etnodemografi-

(Nuketla į 36 p.)

AKMENĖS RAJONO SAVIVALDYBĖS KULTŪROS CENTRAS

PARENGĖ
KAZIMIERAS
PRUŠINSKAS

Centras veikia Naujosios Akmenės miesto Nepriklausomybės alėjoje. Pastatui, kuriame jis įsikūręs, jau daugiau kaip 50 metų. Taip šis rajono svarbiausias kultūros židinys pavadintas po 2003 m. vykusios rajono kultūros įstaigų reorganizacijos. Jam priklauso ir penki rajone veikiantys kultūros namai: Akmenės, Alkiškių, Kruopių, Papilės bei Ventos. Centrai vadovauja direktorė Rasa Čiutienė.

Šio kultūros centro veiklos tikslai ir uždaviniai panašūs kaip ir daugelio kitų panašių Respublikos kultūros įstaigų. rūpinamasi, kad būtų tenkinami rajono gyventojų kultūriniai poreikiai ir sudarytos tinkamos sąlygos gyventojų kūrybinei laisvei, propaguojamas profesionalusis ir mėgėjų menas. Svarbus vaidmuo centrui tenka ir rajone, apskrityje, respublikoje, užsienyje reprezentuojant rajono kultūrą. Centras prisideda ir rajone plėtojant etninę kultūrą, liaudies amatus.

Čia nuolat organizuojami įvairūs rajoniniai, regioniniai, respublikiniai ir tarptautiniai renginiai, festivaliai, įgyvendinami kultūrinių programų projektai. Dalyvaujama ir kitose rajone ir Respublikoje įgyvendinamose kultūros programose.

Didžiausi centro darbuotojų pagalbininkai – kitos rajono kultūros, švietimo ir papildomo ugdymo įstaigos, meno kolektyvai, meną puoselėjančios visuomeninės organizacijos, dažnai – ir dvasininkija.

Taip jau įprasta Lietuvoje, kad rajoniniai kultūros centrai, kaip ir anksčiau veikę rajoniniai kultūros namai, – pirmiausia tai ta vieta, kur buriasi kultūra besidomintys, savo talentus vienokia ar kitokia forma norintys realizuoti gyventojai. Žmogus prie žmogaus ir susiburia kolektyvas. Tokių Naujojoje Akmenėje gausu. Pirmiausia tai liaudiškos muzikos kapela „Akmena“ (vadovas Jonas Gintauskas), gyvuojanti nuo 1958 metų. Akmenę garsina ir tautinių šokių kolektyvai, kurių čia jau penki (vadovė Birutė Viktoravičiūtė). Vienas iš šių kolektyvų – suaugusiųjų šokių grupė, 2002 m. apdovanota Aukso paukšte“. 2009 m. surengtame respublikiniame liaudiškų šokių konkurse „Pora už poros“ Naujosios Akmenės jaunimo ir merginų šokių kolektyvai tapo laureatais.

Vaikų dainavimo studija (vadovė Julė Draudikienė) šiemet pradėjo skaičiuoti savo antrąjį dešimtmetį ir garsėja kaip talentingų vaikų gebėjimo ugdymo kolektyvas. J. Draudikienė taip pat vadovauja ir jau dešimtmetį atšventusiam moterų vokaliniam ansambliui, pernai centre savo veiklą pradėjusiam folkloro ansambliui bei mišriam chorui „Cementininkas“. Pastarasis kolektyvas – vienas iš seniausių rajone – jis suburtas dar 1957 metais Antano Kaminsko iniciatyva. Kolektyvas yra dalyvavęs visose nuo 1960 m. vykusiose respublikinėse dainų šventėse. Šis choras globoja ir kasmet mieste organizuojamą tarpregioninį chorų festivalį.

Nuo 1991 m. veikiančiam Lietuvos pensininkų sąjungos „Bočiai“ Akmenės skyriaus mišriam chorui „Bočiai“ vadovauja Algimantas Milius.

Dramos mėgėjai Naujojoje Akmenėje yra susibūrę į nuo 1970 m.

Rūduo. Virginijos Valuckienės nuotrauka

veikiančią Jaunimo dramos studiją (vadovė Janina Smirnova), kurią lanko taip pat ir vaikai bei suaugusieji.

2010 m. įkurtai Kultūros centro muzikavimo grupei „Gyvenimo kinas“ vadovauja Janina Smirnova.

Akmenės rajono savivaldybės kultūros centrui pavaldiems Akmenės kultūros namams vadovauja vedėja Angelė Norkienė, kuri yra ir dviejų meno saviveiklos kolektyvų vadovė: nuo 1993 m. veikiančiam moterų vokaliniam ansambliui ir 1995 m. veiklą pradėjusiam moterų tercetui.

Dviem kolektyvams čia vadovauja ir Algimantas Lakačiauskas. Abu jie savo veiklą pradėjo 2000 metais. Tai suaugusiųjų estradinė grupė ir kaimo kapela. Mėgsta Akmenės krašto žmonės romansus. Apie tai kalba ir tas faktas, kad Akmenės kultūros namuose – net du romansus dainuojantys kolektyvai. Tai romansų grupė „Rasa“ (vadovė Angelė Norkienė) ir liaudiškų romansų grupė „Akmenės vyrai“ (vadovas Alvydas Vaičiakauskas). 1999 m. savo veiklą Akmenėje pradėjo suaugusiųjų dramos teatras. Jo vadovė – Reda Butnorienė. Ji vadovauja ir 2009 m. savo veiklą pradėjusiam jaunimo ir vaikų dramos būreliui.

Vadovė Nijolė Milaševičienė – 1994 m. suburto Tautinių šokių kolektyvo ir dviem metais anksčiau suburto šiuolaikinio šokio kolektyvo „Akimirka“ vadovė.

Nuo 2010 m. veikiančio folkloro kolektyvo vadovė – Romona Šimkuvienė.

Alkiškių kultūros namuose dažniausiai pamuzikuoti, padainuoti į būrį renkasi jaunimas. Juos vienija nuo 2003 m. veikianti jaunimo kapela „Biški kiški“ ir jau antrą dešimtmetį skaičiuojanti jaunimo estradinė grupė „Atžalės“ (abiejų kolektyvų vadovė Eugenija Narkuvienė).

Sablauskų bendruomenėje už renginių organizavimą yra ats-

kinga Eugenija Narkuvienė. Ji vadovauja ir čia nuo 2004 m. veikiančiam moterų vokaliniam ansambliui bei jau trečius metus gyvuojančiam folkloro ansambliui „Šventupėlė“, šeimos duetui, jaunimo pop grupei.

Kairiškių bendruomenę garsina Papilės kultūros namuose repetojanti Antano Erlicko vadovaujama liaudiškos muzikos kapela.

Kivylių kaimo bendruomenėje kultūros renginius organizuoja, gyventojus į meno saviveiklos kolektyvus buria ir jiems vadovauja (Kivylių vokaliniam, Kivylių folkloro bei Agluonų kaimo bendruomenės moterų vokaliniam ansambliui) Julija Navickienė.

Kruopių kultūros namų vedėja dirba ir vaikų dramos kolektyvui vadovauja Genutė Baliulienė.

Mergaičių bei moterų vokalinį ansamblių vadovas čia – Algimantas Lakačiauskas, o Reda Urbonienė – jaunių tautinių šokių, vidutinio amžiaus tautinių šokių bei jaunimo tautinių šokių kolektyvų vadovė. Nuo 1982 m. Kruopiuose veikia kaimo teatras. Jam vadovauja Genutė Baliulienė.

Gausu meno kolektyvų Papilės kultūros namuose. Net trims iš jų – jaunučių šokių kolektyvui, merginų tautinių šokių kolektyvui „Audra“ bei vaikų breiko kolektyvui vadovauja Marius Gedaminskas. Dviejų kolektyvų – „Atgaivos“ klubo pagyvenusių moterų šokių kolektyvo ir Jaunimo skaitovų grupės – vadovė yra Virginija Kupstienė. Nuo 2001 m. veikiančiai liaudiškos muzikos kapelai vadovauja Antanas Erlickas, pramoginės muzikos grupei „Ekstra“ – Saulius Montvilas.

Ventos kultūros namuose estradinės muzikos mėgėjus į jaunimo estradinį ansamblių ir į suaugusiųjų estradinį ansamblių buria Alvydas Vaičiakauskas, folkloro ansambliui „Volungė“ vadovauja Dalia Tenienė, o šiuolaikinio šokio kolektyvui, kuriame šoka jaunučiai, mergaitės, merginos ir moterys, vadovauja Lina Klovienė.

Ažuolai. Danutės Mukienės nuotrauka

MEDŽIAGA ŽEMAIČIŲ LIAUDIES MEDICINAI

GYDYTOJAI ŽEMAIČIUOSE

JUOZAS MICKEVIČIUS

Lietuvoje ir Žemaičiuose seniau gydytojų nei kaime, nei miestelyje, nei mieste nebuvo. Žmonės susirgę patys kaip kas išmanė gydydavosi vaistingaisiais augalais ir dažnai naudodavo dar iš pagonybės laikų juos pasiekusius burtus, užkalbėjimus, prietarus. Vėliau atsirado savamoksliai gydytojai, ligonių gydymu užsiimdavo kunigai, miestiečiai, kaimo gydytojai, o XIX amžiuje – vengrai.

Pirmieji mokyti gydytojai būdavo kunigai. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis, Lietuvą valdęs 1492–1506 m., buvo iš popiežiaus sau ir dvariškiams išprašęs 4 gydytojus.

1777 m. Antanas Tyzenhauzas Gardine įsteigė gydytojų mokyklą (*Utrique medicinae*), kurios vedėju dirbo prancūzas Gilbertas.

1779 m. išėjo pirmoji medikų laida. XVIII a. pab. Vilniuje buvo 4 gydytojai (vokietis, italas ir 2 žydai). XVIII a. Žemaičiuose jau būdavo akušerių (1744 m. Žemaičių vyskupų Synodas draudė kviesti prie moterų žydes akušeres).

1790 m. Žemaičiuose nebuvo jokio mokyto gydytojo. Pašilėje (Raseinių apskr., 11 km nuo Kražių) buvo žydas felčeris, kuris mažai ką pagydydavo.

1803 m. Vilniaus universitete įsteigtas Medicinos fakultetas per trumpą laiką išleido nemažai gerų gydytojų.

1831 m. Alsėdžiuose (Telšių apskr.) Žemaičių vyskupo kuni-

gaikščio Juozapo Giedraičio gydytojas buvo Paulius Janoveckis. Jis gimė 1795 m. sausio 27 d., mirė 1867 m. gruodžio 30 d., palaidotas Telšių parapijos kapinėse, greta koplyčios. Ant jo kapo paminklinės lentos yra užrašas, kuris primena, kad P. Janovecki kovojo prieš rytų chizmą, pasižymėjo mene ir nepaprastais gabumais medicinoje, rūpestingai atliko gydytojo praktiką, pasižymėjo kilniu gyvenimu, pasitikėjo Visagaliu.

Žemaičių vyskupu išrinkus M. Valančių, 1850 m. P. Janoveckis apsigyveno Telšiuose ir Alsėdžiuose gydytojo nebeliko.

1858 m. Telšiuose gydytoju dirbo rusas Solovjovas. Kas vasarą jo žmona su vaikais po kelias savaites viešėdavo Šėmos dvare pas Beniuševičienę. 1892 m. kovo 18 d. gydytojas Z. Bilevičius dirbo Telšiuose (įrašas recepte). 1893–1940 m. Telšiuose gyveno gydytojas Šimkevičius Franciškus Stanislovas, sūnus Ignaco. Jis mirė 1941 m. kovo 25 d. Palaidotas Telšių kapinėse. 1944 m. lapkričio 5 d. – 1970 m. sausio 1 d. gyveno žydų daktaras Dovydas Kaplanas.

XIX a. viduryje prie kiekvieno dvaro miestelyje ar bažnytkaimyje būdavo felčeris. Jie dvaro ir jo apylinkės žmonės gydydavo vienur geriau, kitur blogiau.

1855 m. Šateikiuose buvo felčeris Bartkevičius, kuris gyveno prie pat bažnyčios stovėjusiame name. Jį globojo Šateikių dvaro grafas Pliateris.

1887–1900 m. Platelių miestelyje gyveno iš čia kilęs, kariuomenėje tarnavęs felčeris Bruževičius. Plateliuose jis turėjo savo namą, žemės sklypą, sėkmingai gydė žmones ir gyvulius, net padėdavo ir gimdančioms moterims. Už ligonio apžiūrėjimą imdavo po 1 rublį. Jei kas dar pridėdavo puslitrį degtinės, būdavo labai patenkintas. Bruževičius mirė Plateliuose.

XIX a. vid. Platelių dvaro gydytoju dirbo K. Prielgauskis.

1901 m. po Bruževičiaus mirties į Platelius dirbti atvyko kariuomenėje atitarnavęs felčeris Miniotas. Jis žmones neblogai gydė. Vazinėdamas pas ligonius kartu su Telšių apskrities gydytoju, jis daug ko išmoko, todėl, kai jau buvo vyresnio amžiaus, garsėjo kaip itin geras ir teisingas felčeris. Jei jis negalėdavo nustatyti ligos, neapsiimdavo gydyti, patardavo žmonėms kreiptis į Plungėje, Salantuose, Telšiuose dirbančius gydytojus. Jis apie 1911 m. staiga susirgo ir nors dar pagal savo amžių galėjo gyventi mirė. Palaidotas Beržoro kapinėse. Minitui mirus, jo žmona ir vaikai išvažiavo

Plateliai. Jono Strazdausko nuotrauka

gyventi pas savo gimines. Felčerį Mionotą Plateliuose pakeitė rusų tautybės felčeris. Jis Plateliuose ilgai negyveno.

GYDYTOJAS PLATELIUOSE

1912 m. gegužės 10 d. Platelių dvairo grafienė Šuazel iš Petrapilio į Platelius pasikvietė gydytoją moterį, baigusių moterų medicinos institutą Petrapilyje. Ji, prieš atvykdamą į Platelius, praktikavosi Petrapilio ligoninėse ir klinikose – gydė moteris ir vyrus. Ji gydydavo visas ligas, ypač reumatą, akių, vidaus, taip pat įvairius moterų ir vaikų susirgimus. Ne tik Platelių miestelio, bet ir jo apylinkių gyventojai apsidžiaugė tokia garsia gydytoja. Vienus metus pagyvenusi Plateliuose, ji išvažiavo į didesnį miestą. Tada į Platelius atvažiavo dirbti vėl felčeris. Jis Plateliuose gyveno iki pat Pirmojo pasaulinio karo. 1914 m. prasidėjus karui, jį mobilizavo į frontą. Plateliuose tada liko tik šiek tiek apie mediciną nusimanęs savamokslis, felčerio cenzo neturintis Jonauskas, vietinių Varninių vadintas (Platelių miestelyje mėgdavo šaudyti varnas).

Prasidėjus karui, plateliškiai parašė prašymą Sveikatos ministerijai, kad ši leistų Jonauskui Plateliuose žmones gydyti, nes jis esą gerai gydo. Sveikatos ministerija patenkino plateliškių prašymą. Jonauskui sekdavosi. Jis pats ir vaistus gamindavo, važiuodavo pas ligonius į namus, savo namuose juos priimdavo ir, išklauses pasakojimą apie ligos simptomus, įduodavo vaistų ligoniui parnešti. Pasibaigus karui, gydytojai jam drausdavo žmones gydyti, bet jis slapta vis tiek gydydavo. Policija kratas darydavo, Sveikatos ministerija už žmonių gydymą baudavo, o jis vis tiek iki pat savo mirties slapta žmones gydė. Mirė 1933 metais. Palaidotas Beržoro kapinėse. Jam mirus, Plateliuose liko jo namas ir žemės sklypas.

1937 m. į Platelius atvažiavo ir čia įsikūrė Kaune Medicinos fakultetą baigęs jaunas gydytojas Petrikas. Jam valdžia kas mėnesį už darbą mokėdavo po 200 litų. Tuo metu už gydytojo

Plungė XX a. pradžioje. Nuotrauka iš Lino Balčiūno archyvo

Skuodas XX a. pradžioje. Nuotrauka iš Lino Balčiūno archyvo

vizitą į namus pas sergantį ligonį Platelių valsčiuje buvo nustatytas 10 litų atlyginimas. Plateliuose įsteigtoje ambulatorijoje už kiekvieno ligonio priėmimą (apžiūrą) reikėdavo mokėti po 2 litus.

Petrikas Plateliuose gyveno iki 1947 metų. Jam dirbant Plateliuose, gyventojai čia džiaugdavosi geru gydytoju ir ambulatorijos veikla. Žmonių mirtingumas tuo metu Plateliuose buvo sumažėjęs.

1854 m. Šilalėje gyveno gydytojas Lixtenšteinas Povilas, sūnus Karolio. Jis buvo baigęs Charkovo universitetą.

1854 m. Šilalėje, Viduklėje, Jurbarke (Raseinių apskr.) dirbo po vieną akušerę, 1937 m. – 1941 m. rugpjūčio mėnesiais – gydytojas Žaksas (1941 m. rugpjūčio mėn. jį kartu su kitais žydais vyrais vokiečiai sušaudė Šilalės žydų kapinėse.

Šilalės vaistinės provizorius S. Gaudėsius vaistininku dirbo visą savo amžių. 1941 m. birželio 14 d. seną, ligotą S. Gaudėšių sovietų valdžia išvežė į Sibirą. Ten jis ir mirė.

1854 m. Naujųjų Varnių parapijoje mirė 160 žmonių, iš jų dėl senatvės – 26, dėl nusilpimo – 24, susirgę kokliušu – 8, kirmėlėmis – 6, šiltine – 21, viduriavimu – 22, skarlatina – 3, plaučių džiova – 12, vandens liga – 2, karbunkulu – 1, cholera – 12, nenurodyta liga – 22, gimdydami – 2.

(Nukelta į 20 p.)

Žemaitija. Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 19 p.)

Vieną žmogų arklys užmušė. Iš 160 mirusiųjų tais metais vaikų iki trijų metų buvo 52.

1855 m. Telšių mieste apsigyveno pirmasis valdžios išlaikomas apskrities gydytojas. Tada Telšių apskričiai priklausė trys apskritys – Telšių, Kretingos ir Mažeikių. Telšių apskrities valdžios išlaikomo gydytojo tais laikais sulaukdavo tik tie toli nuo Telšių gyvenantys ligoniai, kurie būdavo turtingi ar sunkiai sirgdavo. Prie ligonio važiuodavo arkliais. Kartu su apskrities gydytoju važiuodavo ir felčeris. Gydytojui už kelionę ir ligonio pažiūrėjimą mokėdavo po 10 rublių (už 14 km kelio nuotolį). Jei toliau važiuodavo, gydytojui daugiau mokėdavo. Felčeriu už vaistus mokėdavo atskirai. Todėl toli nuo apskrities centro gyvenę žmonės dažniausiai gydydavosi savarankiškai įvairiomis vaistažolėmis, vaistinėse iš anksto nusipirktais vaistais ar net naudodavo burtus.

Telšių apskirties valdžios išlaikomas gydytojas buvo nurodęs, kad valsčių viršaičiai pasirūpintų, jog jų valsčių miestuose būtų apgyvendinta po felčerį. Dauguma tuo metu Žemaitijoje dirbusių felčerių buvo rusų tautybės. Jie, dirbdami kariuomenės ligoninėse, buvo gavę (užsitarnavę) felčerio cenzą. Rusų tautybės felčeriai dažniausiai lietuvių kalbos nemokėdavo, todėl negalėdavo gerai susikalbėti

su ligoniais. Tai būdavo viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl jie mažai ką iš sergančiųjų pagydydavo. Mažai kas susirgę į juos ir kreipdavosi.

1855 m. Telšių apskrities valdžios išlaikomas gydytojas uždraudė krauleidžiams nuleisti „sugedusį ligonių kraują“. Jis felčeriams įsakė, reikalui esant, siurbėles arba bankas (taures) statyti. Tačiau susirgę kaimiečiai ir toliau eidavo pas krauleidį ir prašydavo „sugedusį kraują“ nuleisti, nes „sugedęs kraujas“ būdavo laikomas ligos priežastimi. Vėliau ir krauleidžiai siurbėlių įsigijo, jas pradėjo naudoti gydydami ligonius.

1826 m. Varnių miestelyje buvo vienas gydytojas. Čia tuo metu veikė kunigų seminarija, Žemaičių vyskupijos kurija, tad gydytojas būdavo labai reikalingas. Jis gydydavo ir Varnių apylinkės gyventojus.

Apie 1850 m. Varniuose dirbo gydytojas Ignacas Šimkevičius. Jis buvo gimęs apie 1831 m. Vaitkaičių dvarelyje (Pievėnų apyl.).

1909 m. sausio 25 d. – 1911 m. gruodžio 21 d. gydytoju dirbo Dambrauskas (įrašas recepte).

1816 m. Žemaičių Kalvarijoje nebuvo nei gydytojo, nei felčerio, nei pirties (žem. – *perenės*).

1916 m. rugpjūčio 18 d. – 1917 m. vasario 20 d. – 1917 m. balandžio 3 d. gydytojas Busse gyveno Kretingoje. Čia 1917 m. balandžio 17 d. dirbo gydytojas Garmus, 1918 m. birželio 19 d., 1919 m. gegužės 14 d., 1932 m. rugpjūčio 8 d., 1939 m. rugsėjo 2 d. – žydų tautybės gydytojas Karlinskis, 1918 m. gruodžio 12 d. – gydytojas Janušis, 1933 m. liepos 25 d. – gydytojas Nainys, 1941 m. gegužės 6 d. – gydytojas Šapyra (D. Grudzinsko vaistinės įrašai receptuose), 1938 m. gegužės 16 d. – gydytojas Stropus (įrašas recepte), 1926 m. birželio 10 d. – 1932 m. kovo 19 d. – gydytojas S. Buršteinas (gydydavo ir Bajoruose). S. Buršteinas plačiai garsėdavo kaip geras gydytojas. Pas jį ligoniai atvykdavo iš visos Platių ir Kretingos apskrities, daug tokių, kuriems kiti gydytojai nesugebėdavo padėti.

GYDYTOJAS KAUNECKIS ŽEMAIČIŲ KALVARIJOJE

Kauneckis gimė, augo Kivylių kaime (Ylakių vlsč.), vidutinio ūkininko šeimoje. Kauneckis, baigęs medicinos mokslus, gydytojo praktiką pradėjo Žemaičių Kalvarijoje apie 1880-uosius metus. Gydė visus ligonius. Iš pradžių jam sekdavosi vidutiniškai. Buvo pripažintas kaip geras vaikų ligų specialistas. Vaistus ligoniams duodavo pats, nes Žemaičių Kalvarijoje tuo metu vaistinės nebuvo.

Žemaičių Kalvarija. Jono Strazdausko nuotrauka

Pirmojo pasaulinio karo pradžioje gydytoją mobilizavo į karo ligoninę. 1918 m. jis grįžo į Lietuvą. Tuo metu jau turėjo sukaukęs didžiulę gydytojo darbo praktiką. Apsigyveno Platelių miestelyje. Sėkmingai gydė įvairias ligas. 1919 m. pabaigoje nuo ligonio užsikrėtė vidurių šiltine ir mirė. Palaidotas Beržoro kapinėse.

Po Pirmojo pasaulinio karo į Žemaičių Kalvariją atvyko felčeris Staškauskas. Jis buvo laisvamanis, geros širdies. Gydydavo gerai. Mirė 1944 metais. Palaidotas nepašventintuose kapuose. Paliko žmoną, 2 dukras, namus.

XX a. pr. į Sedą atvyko gyventi gydytojas Perlius. Jis buvo žydų tautybės. Sėkmingai gydė sunkias ligas, silpnus ligonis. 1914 m. jį mobilizavo dirbti į fronto ligoninę. 1918 m. grįžo į Salantus. Mirė prieš pat Antrąjį pasaulinį karą.

Pirmojo pasaulinio karo metais Plungėje nebuvo jokio gydytojo. 1917 m. pradžioje du kartus per savaitę iš Telšių atvažiuodavo vokiečių siunčiamas rusų kariuomenės belaisvis gydytojas. Jis mokėdavo kalbėti lietuviškai.

XX a. II p. Plungėje gyveno gydytojas Rubaževičius. Jis sėkmingai gydė ligonius. Vėliau jam pakriko nervai. Nusišovė. Palaidotas Plungės kapinėse. Ant jo kapo yra pastatytas kuklus akmeninis paminklas.

1907 m. gruodžio 10 d. – 1910 m. liepos 16 d. Salantuose dirbo gydytojas Lickis (užrašas ant recepto), 1925–1941 m. liepos mėnesį – žydų tautybės gydytojas Perulis, 1940 m. lapkričio 22 d. – jo tautietis gydytojas Cukermanas, garsėjęs kaip geras gydytojas. Jį 1941 m. liepos mėnesį sušaudė vokiečiai. Salantuose dirbę žydų tautybės gydytojas Leibė gerai gydė plaučių uždegimus. 1945 m. Salantuose dirbo taip pat žydas gydytojas Jeibelis. Vėliau jį perkėlė į Darbėnus. Buvo geras gydytojas.

XIX a. pab. Šatėse pradėjo dirbti felčeris Jurevičius (tikėtina, kad jis buvo ir kilęs buvo iš tų aplinkinių). Šatėse turėjo savo namus ir žemės. Sėkmingai gydė žmones ir gyvulius. Jis buvo ir medžiotojas. Šatėse mirė prieš pat Antrąjį pasaulinį karą. Palaidotas Šačių parapijos kapinėse.

1935 m. birželio 28 d. – 1935 m. rugsėdavo 11 d. Salantuose gyveno ir dirbo gydytojas Janchatas (įrašas recepte), 1945 m. kovo 5 d. Darbėnuose – gydytojas Klemensas Drozda.

Kivylių kaime (Ylakių vlsč.) savo tėviškėje buvo apsigyvenęs ir gydytojo praktika užsiėmė Žemaičių Kalvarijoje dirbusio gydytojo Kaunecko vyriausiasis brolis. Iš pradžių jis labai sėkmingai gydė žmones. Vėliau, prisipirkęs daug žemės, gydymui skirdavo vis mažiau dėmesio. Kai paseno, ir kaip ūkio šeimininkas, ir kaip gydytojas buvo silpnas. Mirė prieš pat Antrąjį pasaulinį karą savo ūkyje.

1935 m. kovo 15 d. Sedoje dirbo geras gydytojas Dakinevičius (įrašas recepte). Apie 1957 m. jis buvo perkeltas dirbti į Aukštaitiją.

Šateikiuose apie 1880 m. gydytojo praktika pradėjo užsiimti gydytojas Štambergas. Jis buvo ir Šateikių grafo Pliaterio gydytojas. Sėkmingai gydė vyrus, moteris ir vaikus. Gyveno gerai, išmokslino savo sūnus. Mirė Pirmojo pasaulinio karo metais. Palaidotas Šateikių parapijos kapinėse.

FELČERIAI

XIX a. pradžioje felčeris Maksvytis sėkmingai gydė vandens žolas, plaučių uždegimą, kitas ligas. Jis gyveno savo ūkyje Lavių

Vasaros žolynai. Danutės Mukienės nuotraukos

kaime (Salantų vlsč.). Mirė prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Palaidotas Salantų kapinėse.

Alsėdžiuose apie 1870 m. pradėjo gydyti felčeris Bielkauskas. Jis Alsėdžiuose, priešais tiltą, turėjo savo namus ir žemės sklypą. Sėkmingai gydė žmones, ypač jiems susirgus plaučių uždegimu. Mirė prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Palaidotas Alsėdžių parapijos kapinėse. Alsėdžiuose antras felčeris buvo Eitutis. Jam tas darbas nelabai sekėdavosi.

Juodeikių kaime (Plungės vlsč.) savo ūkyje gyveno ir gydė gydytojas Venslauskis. Jis garsėjo kaip psichiatras. Pradėjo gydyti apie 1880-uosius metus. Mirė XX a. pradžioje. Palaidotas Plungės parapijos kapinėse.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Telšiuose, Plungėje pradėjo dirbti dantų gydytojos (dantistės, stomatologės), kurios įstatinėdavo įkabinamus, ant plokštelės iš baltos masės padarytus dantis dantis. Naktį žmonės dantis nukabindavo, numazgodavo, o ryte vėl juos įsistatydavo. Tos dantistės dažniausiai būdavo žydų tautybės. Jos gerai dantis gydydavo – ištraukdavo, plombuodavo, naujus įsistatydavo. Felčeriai dantų negydydavo, tik geliančius ir dantų šaknis ištraukdavo. Felčeriai blogai, skaudžiai dantis traukdavo. Jie traukdami kartais juos ir sulaužydavo, net žandikaulius perlaužydavo.

(Nukelta į 22 p.)

Vasaros žolynai. Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 21 p.)

GYDYMAS HOMEOPATIJA

Žemaičiuose XIX–XX a. labai populiaru buvo homeopatija. Ją gydydami žmonės, taikydavo ir iki šiol tebetaiko kunigai ir pasauliečiai, profesionalūs gydytojai.

Kun. Chrapauskis po Pirmojo pasaulinio karo gyveno Ginteliškėje. Jis žmones homeopatija gydė. Lengvas ligas pagydydavo. Daug susirgusių žmonių pas jį į namus ateidavo. Gydė vyrus, moteris ir vaikus. Plungės gydytojas įskundė kunigą sveikatos reikalais besirūpinantiems valdininkams, kad šis atseit, gydydamas ligonius, pasenusią, atgyvenusią homeopatiją taiko. Valdininkai uždraudė Chrapauskui homeopatija gydyti žmones, bet kun. Chrapauskis ir toliau slapta gydė. Vėliau Chrapauskis persikėlė gyventi į Žemaičių Kalvariją. Čia jis leido savo paskutinius gyvenimo metus (karšinosi) ir homeopatija žmones gydė. Žemaičių Kalvarijoje kunigas turėjo savo namus ir žemės sklypą. Buvo kilęs iš senos bajorų giminės. Mirė 1939 m., būdamas jau garbingo amžiaus. Palaidotas Žemaičių Kalvarijos kapinėse.

Kun. Ignacas Rubarževičius Plateliuose homeopatija žmones gydė Pirmojo pasaulinio karo metais. Jis mirė 1918 metais. Palaidotas Beržoro kapinėse.

XIX a. Gegrėnų administratorius kun. Moncevičius sėkmingai gydė žmones homeopatija, vaistažolėmis ir vaistinėse nupirktais, pagamintais vaistais. Daug žmonių iš įvairių vietų pas jį atvažiuodavo gydytis. Telšių apskrities valdžios išlaikomas gydytojas įskundė Moncevičių sveikatos apsauga besirūpinantiems valdininkams,

kad šis, neturėdamas gydytojo cenzo, gydo žmones. Kartą iš Telšių atvažiavo sprainininkas Moncevičiaus patikrinti. Ligonių pas kunigą buvo susirinkę nemažai. Moncevičius paprašė, kad sprainininkas palauktų priimamajame, kol jis atleis klientus. Kai klientų neliuko, kunigas apsirengė kariška karininko uniforma, kurią tarnaudamas karinėje ligoninėje dėvėjo, ir įėjo į laukiamąjį. Tai pamatęs Telšių sprainininkas atsiprašė Moncevičiaus, atsisveikino ir išvažiavo. Nuo to laiko daugiau niekas prie Moncevičiaus dėl žmonių gydymo nebesikabinėjo. Mockevičius, daugiau negu 10 metų pagyvenęs Gegrėnuose, persikėlė į Barstyčius. Pas jį daug plateliškių eidavo, važiuodavo gydytis. Man apie tai ne vieną kartą yra pasakojęs tėvas.

Po Pirmojo pasaulinio karo sėkmingai homopatija žmones gydė Truikinių administratorius. Iš toli toliausiai žmonės plaukdavo pasigydyti į Truikinius. Daugelis ir plateliškių ligonių į Truikinius važiuodavo gydytis, daugeliui jis padėdavo. Gydė žmones iki pat Antrojo pasaulinio karo pradžios.

1874 m. Plungės mieste gimusi Pabrėžaitė prieš Pirmąjį pasaulinį karą pradėjo žmones gydyti homopatija Kretingoje. Gydė ji ir iš toli atvykusius žmones, net iš Skuodo atvažiuojančius. Mirė 1958 m. Kretingoje.

KAIMO GYDYTOJAI

Šarnelės kaime (Žemaičių Kalvarijos valsčius) Jonauskis pats sugalvojo gydyti. Jis turėjo 60 ha dydžio ūkį, buvo laisvamanis. Pirmojo pasaulinio karo metais, kai nebūdavo gydytojų, jis daug lengvai sergančių ligonių pagydė. Mano tėvą, kai šis sunkiai plaučių uždegimu sirgo, taip pat pagydė. Gydė vaistinėje nupirktais vaistais. Pas jį nemažai plateliškių patarimo, kaip išgyti, važiuodavo. Jonauskis mirė 1845 metais.

Kaimo gydytojas Jucys gyveno Bubėnų kaime (Ylakių valsčius). Jis buvo savamokslis, prietaringas kaimo gydytojas. Gydė vaistažolėmis. Geriausiai jam sekdavosi gydyti kaulų, sąnarių skausmus. Po Pirmojo pasaulinio karo gydė apie 20 metų. Pas Jucį į Bubėnus ligoniai iš Platelių valsčiaus ir kai kurių kitų vietų gydytis eidavo, važiuodavo.

ROŽES GYDĖ KAIMO GYDYTOJAI

Žemaičių Kalvarijoje yra gyvenusi vokiečių kilmės Beržanskienė. Ji sėkmingai gydydavo rožes. Iš tolimų apylinkių telšiškiai, alsėdiškiai, plungiškiai, plateliškiai, šateikiškiai, ginteliškėnai, salantiškiai, notėniškiai, barstytiškiai, šatiškiai, sediškiai, gadūnaviškiai eidavo, važiuodavo pas ją, kad gautų vaistų nuo rožės. Plateliškių taip pat daug yra pas ją ėję. Duodavo namuose pagamintos mostės (tepalo) ir geriamų vaistų. Beržanskienė rožės gydymo paslaptį mirdama perdavė savo įpėdiniui. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą už rožei gydyti skiriamus abejus vaistus imdavo po rublį. Po Pirmojo pasaulinio karo – 10 litų. Didelė retenybė buvo, kad Beržanskienė ką nors, susirgusį rože, nebūtų pagydyusi. Gydytojai rožę pažįsta, bet ją liga nelaiko ir nepagydo. Seniau, susirgę rože, daug žmonių mirdavo, raiši, vienaakiai palikdavo.

Po Pirmojo pasaulinio karo Beržanskis iš Žemaičių Kalvarijos vedė Dovainių (Platelių vlsč.) kaimo malūnininkės Rimkienės dukterį. Vyras išmokė savo žmoną rožes gydyti. Todėl labai retai kas iš plateliškių, sunkiai susirgęs rože, eidavo į Žemaičių Kalvariją pas Beržanskienę. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Dovainių Beržanskienė

mirė, o jos vyras išvyko iš Dovainių. Taip čia neliko rožių gydytojo.

Rožes pradėjo gydyti Dovainių kaime gyvenusi žmonių vadinama Rūdubių (Platelių vlsč.) Kiauzienė. Ji mokėdavo tik mostę virti. Rožei gydyti naudojamų geriamų vaistų recepto nežinodavo. Lengvas rožes pagydydavo. Kas sunkia rože susirgdavo, eidavo į Žemaičių Kalvariją pas Beržanskienę. Kliuzienė ilgai rožes gydė.

Užpelkių (Platelių vlsč.) Tirevičienė geresnę mostę nuo rožės virdavo, geriau rožes gydydavo negu Dovainių Kiauzienė. Bet ir Tirevičienė geriamų vaistų nuo rožės recepto nežinojo.

1940 m. Mačiūkių kaime (Platelių valsčius) sėkmingai rožes gydyti pradėjo Emilija Jakštienė (1879–1956). Visi Platelių apylinkės gyventojai, susirgę rože, eidavo vaistų pas Jakštienę. Visus ligonius Jakštienė pagydydavo. Už vaistus imdavo po 10 rublių.

Nuo XVIII a. pab. iki 1911 m. Užpelkių kaime (vad. Patyrėlių, Platelių valsčius) kaimo bobutė (pribuvėja) buvo Jokūbauskienė. Ji aptarnaudavo visą šiaurinį Platelių valsčių. Jokūbauskienė žmonės laikydavo geriausia Platelių valsčiaus pribuvėja. Jos dėka dauguma moterų laimingai pagimdė kūdikius. Ši moteris žinodavo vaistų nuo įvairių ligų. Jokūbauskienei mirus, jos amatą perėmė Dovainių Jakštienė. Jokūbauskienė buvo mažžemė, savamokslė pribuvėja.

Dovainių Jakštienė buvo jau augusi moteris, ūkininkė, valdžiusi 15 ha žemės. Kaip pribuvėja ji buvo silpnesnė negu Jokūbauskienė. Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje Jakštienė mirė. Jos amatą perėmė savamokslė pribuvėja Rozalija Ruzgienė iš Užpelkių.

Rozalija Ruzgienė (1873–1946) iš Užpelkių (Platelių vlsč.) buvo apsuksi, jau augusi ūkininkė, turėjo 10 ha žemės. Laikui einant ji tapo gera pribuvėja. Aptarnaudavo plačią apylinkę. Tuo metu Visvainių kaime (Platelių valsčius) atsirado savamokslė, jau senyvo amžiaus, mažžemė pribuvėja Šaltauskienė. Kaip pribuvėja ji buvo vertinama vidutiniškai.

Platakių kaime (Alsėdžių valsčius) pribuvėjos amatu užsiiminėjo Bružienė. Tuo ji pradėjo praktikuoti prieš Antrąjį pasaulinį karą. Būdavo žinoma kaip vidutinių gabumų pribuvėja. Labiau garsėjo kaip žolininkė – vaistažolių žinodavo nuo įvairių ligų.

NARIO IŠNIRIMAS

Nariui išėjus iš savo vietos (panirus, išnirus pirštą, ranką, koją, nugarkaulį, petį) pasikeičia sąnario forma, sutinsta, smarkiai skauda sąnarį, kaulą, pažeidimas kliudo judėti. Tada reikia skubiai kreiptis į gydytoją ar narininką, kuris atstato (atspaudžia) narį į vietą: išėjusį kauliuką (narį) muilinais pirštais smauko pajudindami, patąsodami jį, patrina arniku, kuris mažina skausmą ir sutinimą. Storai, šiltai apriša, kad narys iš savo vietos neiššoktų. Vėliau skaudantį sąnarį negalima judinti, t. y. kurį laiką būtina palaikyti ramybėje.

Jei koks nors sąnario narys tik mažai išnirsta (susidurdo arba niksteli), pirmiausia pasmauko narį pamuilintais pirštais, pajudindami patąso sąnarį. Smaukymas pakartojamas kas parą. Vaistai – kamparo spirito kompresai. Jei kamparo spirito nėra, galima šaltus kompresus dėti, o po kelių parų – šiltus kompresus.

Jei sąnarys išnyra ir kaulo galas skykla, tada sunku gydyti. Reikia atstatyti narį, pavirintų miežių kompresą tvirti. Galima ir rūgštyje pašlapintas ievos žievelės tvirti. Dabar dažniausiai taikomas ir efektyviausias būdas gydyti – dėti į gipsą.

Panirus ar nikstelėjus narį, darydavo masažą (smaukydavo). Išniręs narys taip gydant greitai išgyja. Ilgas smaukymas (masažas) – geras gydymo būdas, jei koks sąnarys pradeda stingti.

Šermukšniai. Danutės Mukienės nuotrauka

Seniau, nariui išnirus ar koją stipriai nikstelėjus, žmonės eidavo pas narininką. Ligonį pasodindavo į suolą, apnuogindavo skaudantį sąnarį, rankomis apčiupinėdavo ir taip išsiaiškindavo, ar narys išniręs. Išnirusį narį smaukydavo, braukydavo pamuilintais pirštais, pamirkytais šiltame vandenyje ir su kamparu (dabar kamparine mostimi), pabraukydavo, patampydavo. Kai storai, šiltai aprišdavo, liepdavo sąnario kelias paras nejudinti, fizinio darbo nedirbti. Jei atsprūsdavo narys, vėl jį atspausdavo.

Sąnariui išsisukus (nariui išnirus), narininkas atspausdavo iš vietos išsuktą kauliuką į savo buvusią vietą, skaudančią vietą patrindavo muilu, kamparu ir pritverdavo kompresą, pamirkytą degtinėje ar druskos skiedinyje. Tada apvyniodavo šiltu audeklu. Vienam kompresui išdžiūvus, naują pritverdavo. Per 2–3 dienas sąnarys išgydavo.

NARININKAI

Kaulų lūžius gydytojai gana sėkmingai gydo, bet iš savo vietos išėjusių sąnarių, panirimo jie dažnai nepagydo. Medicinos gydytojai ilgai nepripažino, kad iš savo vietos išėjusį kauliuką reikia atstatyti į vietą. Gydytojai išnirusį sąnarį įdėdavo į gipsą ir laikydavo kol sąnarys suaugdavo. Iš to nieko gero neišėdavo. Dažniausiai žmonės likdavo raiši. Jei ir neraiši, tai pirštai likdavo suriesti, gum-

(Nukelta į 24 p.)

(Atkelta iš 23 p.)

buoti. Kai išniręs sąnarys suauga, surambėja, prieš orams keičiantis labai skauda. Narininkai atspaudžia išėjusį (išnirusį) sąnarį į vietą, ir žmogus būna sveikas. Žemaičiuose narininkai dažniausiai buvo savamoksliai ūkininkai, mažžemiai, pagyvenę vyrai, moterys. Žemaičiuose nuo neatmenamų laikų yra narininkų, kurie sėkmingai išnirusius narius atspaudžia.

Išnirus bet kokį sąnarį, žmogus jaučia labai didelį skausmą, narys sutinsta, ligonis tomis galūnėmis, kurių sąnarys yra išniręs, nieko nebegali dirbti, vaikščioti.

Narininkas Kazimieras Burba (1880–1910) buvo Paburgės kaimo (Alsėdžių vlsč.) narininkas. Jis turėjo 30 hektarų ūkį. Buvo savamokslis, paprastas kaimo žmogus. Mėgo degtinę, bet girtuoklis nebuvo. Labai gerai atstatydavo (atspausdavo) išnirusius narius. Pas jį išnirusių narių taisyti ateidavo, atvažiuodavo žmonės iš Plungės, Alsėdžių, Platelių valsčių.

Kartą Plungės kunigaikščio Mykolo Oginskio rūmų akmistrina, valydama langus, nukrito, išniro aukštai iš kulšės (šlaunies) koją. Plungės dvaro gydytojas nepajėgė ligonės išgydyti. Plungės kunigaikščiui M. Oginskiui kažkuris iš dvariškių pasakė, kad Paburgės kaime yra žymus narininkas Burba. Kunigaikštis M. Oginskis įsakė pasiųsti pas Burbą porą, į išeigai skirtą vežimą pakinkytų arklį ir parvežti jį. Vežikas nuvažiavo į Paburgę, bet Burba iš pradžių nenorėjo važiuoti – neišdrįso tokioje šviesioje vietoje pasirodyti. Vežikas išaiškino Burbai, kad kunigaikštis M. Oginskis kito geresnio narininkdavo nežino, tad liepė jį parvežti. Burba apsirėdė miliniu kostiumu, paltu, sėdo į vežimą ir nuvažiavo į Plungę. Rado akmistriną

dejuojančią, vaitojančią. Kartu buvo ir Oginskio dvaro gydytojas. Burba apžiūrėjo ligonę ir pasakė, kad koja yra išnirusi. Burba akmistrinos išnirusią koją narį atspaudė į vietą. Ligonė tuoj pasveiko. Už tai kunigaikštis Burbą pavaišino, davė 25 rublius, parašė pažymėjimą, kad Burba turi teisę narius taisyti visoje Lietuvoje ir įsakė tarnams Burbą parvežti į Paburgę karieta. Garsas apie šį nutikimą nuėjo per visą Telšių apskritį.

Narininkas Burba už nario atspaudimą arti gyvenusių žmonių paprašydavo vieną dieną ateiti padėti prie lauko darbų, o iš tolimųjų imdavo butelį degtinės ir užkandai sūrį ar lašinių gabaliuką.

Narininkas Burba gana skaudžiai išnirusį narį atspausdavo, nes šio vyro rankos buvo stiprios. Ne vienas piemenukas, kai jam atspausdavo narį, yra kelnes prišlapinęs, o mergaitės – aslą.

Narininkdavo Burbos ir kitų narininkų naudoti vaistai būdavo šie: šiltas vanduo, skalbiamasis muilas, kamparas. Atspaudus narį, jį surišdavo rankšluosčiu ar drobės juosta.

SENOVINIS IŠĖJUSIO NARIO ATSPAUDIMAS

Šiltame vandenyje į dešinės rankos plaštaką įmuilija muilo, tada ranka smaukant įmuilina išnirusį sąnarį (narį atspaudžiant jį muilija todėl, kad slidžiau, lengviau, mažiau skausmingai sąnaris braukytųsi) ir, ranka traukiant sąnarį pirmyn, įspaudžia jį į vietą. Tada šiltu vandeniu sąnarį dar sušlapina, kad geriau muilas įsimuilitų ir nuo šaltos rankos ligonio sąnarys nešaltų. Pamuilija sąnarį, uždeda sugrūsto kamparo, apvynioja rankšluosčiu, kad sąnarys susistovėtų, sutvirtėtų. Kamparas atleidžia sutinimą, mažina skausmą, gydo atspausť narį.

„Pušys. Danutės Mukienės nuotrauka“

Po Pirmojo pasaulinio karo vietoje muilo ir kamparo narininkai naudodavo vaistines pirkta kamparo tepalą, o ant atspausto sąnario dėdavo kamparo spirito kompresą. Ligonis, atstačius narį, 2–3 dienas turėdavo pasisaugoti, toli nevaikščioti, sunkiai nedirbti. Jei tinkamai elgdavosi, ilgai netrukus ir išgydavo. Jei narys vėl atsprūdavo, ligonis vėl eidavo pas narininką, ir šis narį atspausdavo.

Narininkas Burba, gyvenęs Sedos valsčiuje, buvo Paburgės Kazimiero Burbos brolis. Sediškis Burba buvo silpnėnis narininkas. Jis iš savo brolio Paburgėje išmoko narius atspausti. Sunkiais atvejais, jis ligonius siųsdavo pas savo brolių į Paburgę. Sediškis ilgiau gyveno negu jo brolis.

Paslydai, pavirtai ir išniro – paniro kulkština. Kai žmogus, išni-ręs narį, nesikreipdavo į narininką, ant išnirusio nario tverdavo žalias gluosnio žievelės.

Žemaičių Kalvarijos valsčiaus Šarnelės kaime 30 ha ūkyje gyveno narininkė Jonauskienė. Vaikų ji neturėjo. Ūkį pardavė Kazimierui Každailiui, o pati persikėlė gyventi į Žemaičių Kalvariją. Ten ji labai gerai įpratė narius atspausti (žem. – taisyti). Ji geriau, mažiau skausmingai negu Paburgės Kazimieras Burba išnirusius narius atspausdavo. Kai K. Burba mirė, plačioje apylinkėje garsėjo narininkė Jonauskienė. Ji gerai nustatydavo, ar sąnarys lūžęs, ar niręs, ar žmogui girgždėlės lengvoji ar sunkioji forma, ar reumatitas įsimetė. Ji su ligoniu kalbėdama, juokaudama kiek paspaudydavo, patampydavo skaudantį sąnarį ir, žiūrėk, išėjęs kaulas jau atspaus-tas. Ji savarankiškai buvo išmokusi narius atspausti. Jei ligonis ranką, koją ar sprandą būdavo paniręs, Jonauskienė jį sodindavo į kėdę, o jei nugaros stuburas ar aukštai koja būdavo išnirusi, ligonį ant suolo ar sofos paguldėdavo, tada apžiūrėdavo pažeistą vietą ir atspausdavo į savo vietą kauliuką. Jonauskienė mirė Žemaičių Kalvarijoje. Gyventojai jos labai gailėjosi. Daugybė žmonių buvo jos budynėje ir laidotuvsė.

Narininkas Jurčius gyveno Česnių kaime (Gadunavo parapijoje). Jis būdamas jau pagyvenęs, savarankiškai išmoko narius atspausti. Tai darydavo gana neblogai. Po Jonauskienės mirties Jurčius liko pats žymiausias narininkas Sedos, Alsėdžių, Platelių valsčiuose. Iš minėtų valsčių ligoniai, sunkiai išnirę sąnarius, eidavo, važiuodavo pas Jurčių į Česnius. Jurčius mirė po Pirmojo pasaulinio karo.

Narininkas Lukas Užpelkių kaime (Platelių valsčius) jau buvo senukas. Narius taisyti jis pradėjo prieš pat Antrąjį pasaulinį karą. Jis kaip narininkas buvo žinomas tik Užpelkių, Dovainių kaimuose. Tai buvo gana silpnas narininkas, tik lengvai išnirusius narius sugebėdavo atspausti. Jis pats savarankiškai buvo išmokęs to darbo.

Senais laikais vienas kitam išnirusį sąnarį atitraukdavo šioje srityje nesispecializuojantys žmonės. Vėliau narininkai atsirado. „Išnirus arba išdaužus sprandą, pirštus, ranką, koją ar nugarkaulį, narininkas pasmauko, patraukia, ir sveikas“, – sakėdavo narininkė Jonauskienė.

Žemaičių Kalvarijoje gyveno narininkė Juškaitė. Ji buvo jau senutė. Pati savarankiškai išmoko narius atspausti. Buvo silpna narininkė, sugebėdavo tik lengvai išnirusius narius atspausti. Gyveno Žemaičių Kalvarijos Sedos gatvėje, Beržų kelio papėdėje – prie Žemaičių Kalvarijos parapijos kapinių. Mirė 1968 m., sulaukusi 73 metų amžiaus.

Vasaros žolynai. Danutės Mukienės nuotraukos

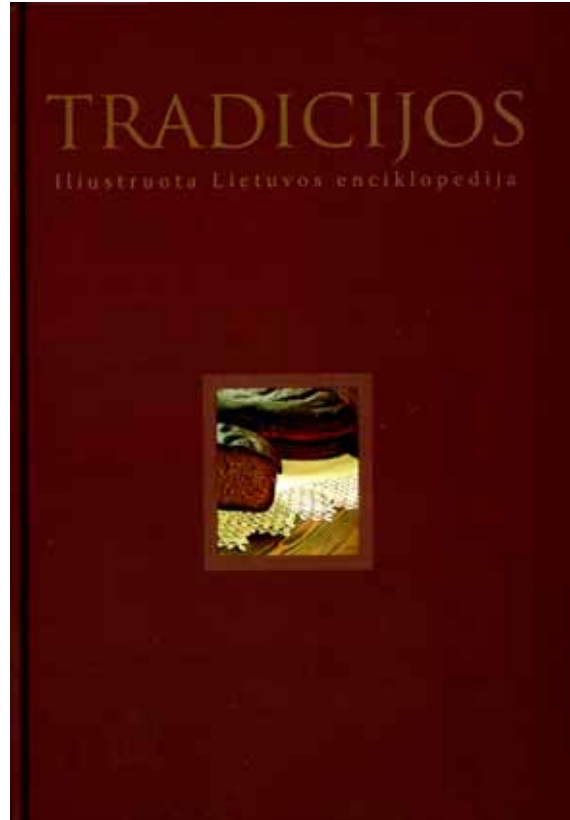
„TRADICIJOS. ILIUSTRUOTA LIETUVOS ENCIKLOPEDIJA“

2005 m. leidykla „Šviesa“ 2 tūkst. egzempliorių tiražu išleido grupės autoriaus spaudai parengtą knygą „Tradacijos. Iliustruota Lietuvos enciklopedija“. Jos metrikoje informuojama, kad tai populiariai parašytas leidinys, priklausantis serijai „Iliustruota Lietuvos enciklopedija“, kurią sudaro šios knygos: „Valstybė“, „Kultūra“, „Tradacijos“ ir „Gamta“. Leidinyje „Tradacijos“ skaitytojas supažindinamas su lietuvių kilmės tyrinėjimų istorija, senuoju lietuvių tikėjimu, šventvietėmis, Lietuvos etnografinių regionų kultūra, lietuvių tarmėmis, senąja liaudies medicina ir vaistiniais augalais. Knygoje taip pat apžvelgiama tradicinių Lietuvos tautybų istorija, pristatomi Lietuvos šventieji globėjai, šventosios vietos.

Lietuva nuo seno garsėja kaip žemdirbių kraštas, taigi knygoje daug dėmesio skiriama žemdirbystės istorijai, kulinariniam paveldui, prieskoninėms žolėms. Taip pat atskiriomis temomis išskiriama parkų, botanikos sodų istorija Lietuvoje, aprašomi dekoratyvinių darželių augalai. Leidinys skiriamas jaunimui, visiems, kurie domisi Lietuvos tradicijomis ir kultūros paveldu.

Skyriuje „Lietuvos etnografiniai regionai“ Arūnas Vaicekuskas rašo, kad „Lietuvoje tradiciškai skiriamos keturios etnografinės sritys: Žemaitija, Aukštaitija, Dūkija bei Suvalkija. Dabar daugelis autorių išskiria ir penktąjį nepelnytai užmirštą Mažosios Lietuvos etnografinį regioną, kurio specifika lėmė tiek etninės regiono susiformavimo aplinkybės, tiek ir teritorinė priklausomybė Prūsijos karalystei. Atskiros etnografinės sritys skiriasi viena nuo kitos vietos gyventojų šnektos ypatybėmis, vyraujančiomis šventėmis, gyvenamojo namo tipu ir vidaus suplanavimu, aprangos ypatumais ir kitokiais materialinės bei dvasinės kultūros savitumais.“

Skyriuje „Žemaitija“ Arūnas Vaicekuskas nurodo, kad „Dabartinės Vakarų Lietuvos gyventojų skirtumai atsirado jau pačioje baltų etnogenezės pradžioje, kai III ir II a. pr. Kr. sankirtoje ar kiek vėliau – ankstyvajame žalvario amžiuje, – išsiskyrė vakarų ir rytų baltų etninės istorijos keliai. Kur buvo riba tarp rytų ir vakarų baltų, dabar tiksliai pasakyti sunku, tačiau apytikriai ją galime vesti Nemuno vidurupyje, Nerimi iki jos santakos su Šventąja ir toliau į šiaurę Šventosios upe. Taigi vakarų ir rytų baltų teritorijų riba driekėsi per patį dabartinės Lietuvos vidurį. Visais istoriniais laikotarpiais Vakarų Lietuvos (Žemaitijos) žmonių gyvensena smarkiai skyrėsi nuo kitų etnografinių Lietuvos sričių gyventojų kultūros. Anksti pa-

Knygos „Tradacijos. Iliustruota Lietuvos enciklopedija“ viršelis. Dailininkė Kristina Jėčiūtė

tekusius į Lietuvos valstybės sudėtį ir nespėjusius išsiugdyti atskirai tautai būtinos savimonės žemaičius drąsiai galima vadinti subetnoso terminu.

XI–XII a. lietuvių gentys jau buvo išsiskyrusios į vakarų ir rytų šakas, tai vyko IX–X a. ar net dar anksčiau. Žemaičių protėviai asimiliavo kuršius ir kai kurias kitas vakarų baltų gentis. Pavyzdžiui, riba tarp šiaurės ir pietų žemaičių tarmių beveik sutampa su buvusia lietuvių (žemaičių) ir kuršių. Tai laikoma neginčytinu įrodymu, kad šių dienų šiaurės žemaičių tarmė yra kuršių asimiliavimo rezultatas. Panašiai tyrėjai spėja, kad dabartiniame žemaičių pietinės tarmės areale V–XII a. susidariusi žemaitiškos kultūros sritis yra Nemuno vidurupyje tarp Neries ir Dubysos žiočių susiklosčiusios plokštinių kapinynų ir vietinės Vakarų Lietuvos pilkapių kultūrinės srities, skirtinos vakarų baltams, sąveikos rezultatas. Iš pradžių susiję su aukštaičiais lietuviškos kultūrinės ir kalbinės giminytės ryšiais, ilgainiui, plėsdami savo įtaką Lietuvos pajūrio link, žemaičiai taip nutolo nuo rytų aukštaičių, kad kai kuriose etninės kultūros srityse tapo artimesni vakarų baltams. Tai liudytų chtoniškojo mitologijos sluoksnio stiprumas žemaičių religijoje. Žemaičių savitumą ir kultūrinį atskirumą nuo kitų Lietuvos etnografinių sričių palaikė politinės XIII–XIX a. peripetijos: krašto atidavinėjimas Vokiečių ordinui bei ilgai išlaikyta sąlyginė autonomija – Žemaitija iki pat XIX a. pradžios išlaikė politinį atskiros kunigaikštystės statusą.“

ŽEMAIČIŲ TARMĖ (KALBA)

Knygoje „Tradicijos. Iliustruota Lietuvos enciklopedija“ trumpai pristatomos ir visos lietuvių tarmės bei pagrindinės potarmės. ASTOS LESKAUSKAITĖS bei RIMOS BACEVIČIŪTĖS parengtame tekste yra skyrius ir apie žemaičių kalbą. Čia sakoma, kad (skaitykite žemiau):

Žodynas. Žemaičiai vartoja žodžių, kurie aukštaičiams ar didžiai jų daliai negirdėti, žinomi kitomis reikšmėmis arba atliepiami kitaip, pavyzdžiui: *brėkšti* ‘temti’, *čėžena* ‘skeveldra, eizena, lukštas, kevalas’, *čiobrinti* ‘is leto eiti, kebiinti’, *aanguoti* ‘aangstyti, kiostyti, slapstyti’, *kastinys* ‘valgis iš pašildytos grietinės’, *kriokti* ‘verkti’, *miegà* ‘aruodas’, *smagius* ‘sunkus’, *sodà* ‘kaimas’, *šautuvas* ‘audimo staklių šaudyklė’.

Žemaičių patarmės. Žemaičių tarmė pagal dvibalsių *ie, uo* atliepimus skirstoma į tris patarmes: **pietų** – taria dvibalsiams artimus garsus *ū, y*, pavyzdžiui: *dūna* ‘duona’, *svjsts* ‘sviestas’; **šiaurės** – taria dvibalsius *ou, ei*, pavyzdžiui: *dou-na* ‘duona’, *svėists* ‘sviestas’; **vakarų** – taria ilguosius balsius *o, é*, pavyzdžiui: *dóna* ‘duona’, *svėists* ‘sviestas’.

Kiekviena iš šių patarmių dar skirstomos smulkiau.

Apačioje – Žemaitijos peizažas rudenį.
Jono Strazdausko nuotrauka

(Nukelta į 28 p.)

Žemaičiai – tai vakarinės Lietuvos dalies gyventojai, kuriuos nuo aukštaičių skiria tai, kad jie vietoj kirčiuotų dvibalsių *uo, ie* taria kitokius garsus. Žemaičiai gyvena kur kas mažesniame plote negu aukštaičiai.

Be skiriamąjo požymio, žemaičių tarmė turi ir daugiau savitų ypatybių, žemaitiškų žodžių, kurių nevartoja aukštaičiai.

Pavyzdžiui, dvibalsinami kirčiuoti balsiai *o, é*: *kúoj* ‘koja’, *šakuōs* ‘šakos’, *diet* ‘dėti’, *pelie* ‘pelė’.

Trumpinamos nekirčiuotos galūnės, pavyzdžiui: *nėš* ‘neša’, *aud* ‘audžia’, *šalt* ‘šalta’, *vjrs* ‘vyras’; *kakl* ‘kaklo’, *žem* ‘žemė’, *akl* ‘akys’.

Platinami trumpieji balsiai *u, i* ir dvigarsių *ul, ur, il, ir, ui* pirmieji dėmenys – tariami *o, é*, pavyzdžiui: *bòv* ‘buvo’, *lékt* ‘likti’, *dòlk* ‘dulke’, *spért* ‘spirti’, *zòikl* ‘zuikis’.

Vienbalsinami galūnės dvibalsiai *ai, ei* – vietoj jų tariami ilgieji *a, e*, pavyzdžiui: *pársà* ‘paršai’, *blógà* ‘blogai’, *dédé* ‘dėdei’, *paūkšté* ‘paukščiai’.

Žodžiuose, kuriuose kaitaliojasi *t, d* ir *č, dž* (*jautis*: *jaučio, mēdis*: *mēdžio*), daugelis žemaičių vietoj *č, dž* taria *t, d*, pavyzdžiui: *jauté* ‘jaučiai’, *mēde* ‘medžiai’, *jautēms* ‘jaučiams’, *mēdēms* ‘medžiams’, *jautē* ‘jaučio’, *mēde* ‘medžio’. Daugiau formų su *č, dž* vartojama rytinėje dalyje, arčiau aukštaičių ploto, o vakaruose visur tariama *t, d*.

Žemaičiai kirčiuoja žodžius kitaip negu bendrinėje kalboje. Jiems būdingas *kirčio atitraukimas* – kirčio atkėlimas iš galūnės į žodžio pradžią, dalį kirčio paliekant skiemenyje, iš kurio kirtis atitraukiamas. Tai sakoma, pavyzdžiui: *plytá* ‘plytá’, *šaká* ‘šaká’, *šakuōs* ‘šakōs’, *pávažá* ‘pávažá’, *lašėnė* ‘lašiniai’. Kirčio atitraukimas intensyvėja einant iš rytų į vakarus.

Žodynas. Žemaičiai vartoja žodžių, kurie aukštaičiams ar didžiai jų daliai negirdėti, žinomi kitomis reikšmėmis arba atliepiami kitaip, pavyzdžiui: *brėkšti* ‘temti’, *čėžena* ‘skeveldra, eizena, lukštas, kevalas’,

(Atkelta iš 27 p.)

Raseiniškių šnekta kalbama apie Rasėinius, Tytuvėnus, Keimę, Vidūklę, Taūragę, Skaudvilę, Vainūtą. Jie nuo savo kaimynų varniškių skiriasi tuo, kad dvigarsius *an, am, en, em* taria kaip bendrinėje kalboje, pavyzdžiui: *lóngs* 'langas', *sómtis* 'samtis', *lénks* 'lenkas', *lémpa* 'lempa'.

Raseiniškiai – aukštaičiams artimiausia žemaičių šnekta. Jų plote silpniau pasireiškia daugelis žemaičių fonetikos ypatybių, rečiau atitraukiamas kirtis, beveik nėra laužtinės priegaidės, žodynas panašus į kaimynų vakarų aukštaičių. Šnekta, ypač jos pietryčių pakraščiai, vis labiau aukštaitėja.

Varniškių šnekta paplitusi Kuršėnų, Šaukėnų, Užvenčio, Vaėnių, Laūkuvos, Šilalės, Kvėdarnos apylinkėse. Nuo raseiniškių jie skiriasi tuo, kad dvigarsius *an, am, en, em* verčia *on, om, én, ém*, pavyzdžiui: *lóngs* 'langas', *sómtis* 'samtis', *lénks* 'lenkas', *lémpa* 'lempa'.

Varniškių šnekta paplitusi Kuršėnų, Šaukėnų, Užvenčio, Vaėnių, Laūkuvos, Šilalės, Kvėdarnos apylinkėse. Nuo raseiniškių jie skiriasi tuo, kad dvigarsius *an, am, en, em* verčia *on, om, én, ém*, pavyzdžiui: *lóngs* 'langas', *sómtis* 'samtis', *lénks* 'lenkas', *lémpa* 'lempa'.

Varniškiei – daug „žemaitiškesnė“ šnekta negu raseiniškiai. Jiems būdinga dauguma suminėtu fonetikos ir morfologijos ypatybių, visame plote atitraukiamas kirtis, žemaitiškos priegaidės.

Varniškiei vartoja nemažai aukštaičiams nesuprantamų žodžių, pavyzdžiui: *lamúža* 'kas storai apsirengęs', *lúbiza* 'zioplys', *nákabis* 'velnias, velniškas žmogus', *ra-bėti* 'brazdėti', *snópis* 'apsnūdėlis', *vařstas* 'vasarojus'. Kai kurie žodžiai turi tik varniškiams būdingą reikšmę, pavyzdžiui: *bėbis* 'kvailys', *gėbti* 'tvarkyti, švarinti', *gróbai* 'žarnos', *lėklas* 'laivelis', *knėpišė* 'netikusis moteris'.

Šiaurės žemaičiams priklauso telšiškiei ir kretėngiškiei. Tai pačios „žemaitiškiausios“ šnektos, labiausiai besiskiriančios ir nuo aukštaičių, ir nuo bendrinės kalbos.

Apačioje – Platelių ežeras (Plungės rajonas). Jono Strazdausko nuotrauka

Plateliai. Jono Strazdausko nuotrauka

Telšiškių tarpe kalbantys žmonės gyvena Luokės, Telšių, Sedos, Skuodo Ylakių, Mažeikių, Vieksnių, Akmėnės, Papilės apylinkėse. Telšiškiai skiriasi nuo kretingiškių tuo, kad kitaip taria trumpuosius balsius *i, u*. Šie balsiai platinami ir tariami *ė, o* tik tuomet, jei tolesniame skiemenyje nėra garsų *u, ū, uo, i, y, ie*, pavyzdžiui: *lòpʰ* 'lupu', *kėʰsʰ* 'kišu', *lòp* 'lupa', *kėʰs* 'kiša', *l èkt* 'likti'. Jei tolesniame skiemenyje yra *u, ū, uo, i, y, ie*, balsiai *i, u* neplatinami, pavyzdžiui: *lùpʰ* 'lupi', *kìsʰ* 'kiši'. Šis reiškinys yra skiriamoji telšiškių ypatybė.

Telšiškiams būdingos visos žemaitiškos fonetikos ypatybės, stiprus kirčio atitraukimas, ryškios žemaitiškos priegaidės.

Be anksčiau išvardytų žemaičiams bendrų morfologijos ypatybių, dar minėtinas savitas būtasis dažninis laikas, sudaromas iš žodelio *liuob(ė)ti* esamojo laiko ir asmenuojamo veiksmažodžio bendraties arba būsimojo laiko formų, pavyzdžiui: *às liúobu rašyti / rašysiu* 'aš rašydavau', *tù liúob darjti / darjisi* 'tu darydavai', *añs liúob dirbs* 'jis dirbdavo'.

Apačioje – Žemaičių kalvarija (Plungės rajonas). Jono Strazdausko nuotrauka

ŽEMAIČIŲ ŽEMĖ ■ 2011/3

Gyvai vartojamos daiktavardžių ir veiksmažodžių dviskaitos formos, pavyzdžiui: *dvi mergi* 'dvi mergas', *dù vilkù* 'du vilkai', ir *vėdu sùkav, nėšavos* 'mes abu sukame, nešamės', *jùdu sùkėtav, nėšėtavos* 'jūs abu sukote, nešėtės', *vėdu sùksjav, nėšjavos* 'mes abu suksime, nešimės'.

Telšiškiiai turi daug savitų žodžių, pavyzdžiui: *dúoba* 'jauja', *kaulėlis* 'kankorėžis', *kuisys* 'uodas', *lėpšė* 'šliurė', *rejà* 'javų kraunamas trobesys', *skruitas* 'sterblė', *šlamatyti* 'daug valgyti, kimšti', *žanbis* 'arklas'.

Kretingiškių šnekta paplitusi Darbėnų, Salantų, Kretingos, Kaštenos, Plungės Rietavo, Gargždų apylinkėse. Nuo telšiškių jie skiriasi tuo, kad balsius *i, u* platina ir taria *ė, o* visais atvejais nepriklausomai nuo tolesnio skiemens garsų, plg.: *lòpʰ* 'lupu', *kėʰsʰ* 'kišu', *lòp* 'lupa', *kėʰs* 'kiša' ir *lòpʰ* 'lupi', *kėʰs* 'kiši'.

Beveik visos kitos kretingiškių fonetikos, morfologijos, sintaksės ypatybės panašios į telšiškių.

Kretingiškių leksika žemaitiška, pasitaiko net kitiems žemaičiams nežinomų ar mažai žinomų žodžių, pavyzdžiui: *čūūtė* 'kankorėžis', *gařdis* 'šoninė vežimo tvorelė', *krūmas* 'miškas', *kùkštis* 'kupeta', *kùškis* 'kuokštas', *mamùnė* 'teta', *pirtis* 'jauja', *priusnà* 'gyvulio snukis', *siėdnius* 'priemenė, tamsusis kambarys', *taukinis* 'sviestas', *žardimėncia* 'pastatas be sienų'.

(Nukelta į 30 p.)

(Atkelta iš 29 p.)

Vakarų žemaičių, arba Klaipėdos krašto lietuvių, patarmė yra pati mažiausia iš visų žemaičių. Ji apima Rūsnės, Šilutės, Prėkūlės, Klaipėdos apylinkes ir Kuršių nėriją. Daugelį amžių šio krašto gyventojus nuo kitų žemaičių skyrė administracinė riba, ekonomika, kultūra, tikyba. Viduramžiais jie buvo pavergti kryžiuočių ir nepriklausė Žemaičių kunigaikštystei. Patys klaipėdiškiai savęs žemaičiais nevadina. Šave laiko *klaipėdiškiais lietuvininkais*, arba *žemininkais*.

Ši patarmė ypač sparčiai nyko Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais. Senujų vietos gyventojų po karo liko palyginti nedaug. Daugumą 1944 iš gimtųjų vietų evakavo vokiečiai. Į jų vietą atsikėlė gyventojų iš visos Lietuvos, daugiausia šiaurės ir pietų žemaičių. Dabar šiaurinė vakarų žemaičių dalis turi nemažai bendrų kalbos ypatybių su šiaurės žemaičiais kretingiškais, vidurinė – su pietų žemaičiais varniškiais, o pietinė – su pietų žemaičiais raseiniškiais ir vakarų aukštaičiais.

Kuršių nerijos ir pamario gyventojai patyrė *kušėnininkų*, dar vadintų *kōpninkais*, įtaką. Tai atsikėlėliai iš Kuršo žemės, kalbėję iš kuršių kalbos susiformavusia savita latvių kalbos patarmė.

Senais laikais patarmės šiaurėje ir vakaruose gyveno kuršiai, kai kurių kalbininkų nuomone, turėję palikti savo kalbos pėdsakų.

Dauguma vakarų žemaičių fonetikos, morfologijos ir sintaksės ypatybių panašios į gretimų žemaičių patarmių. Tačiau šioje patarmėje aiškiai galima just vokiečių kalbos įtaką. Dėl daugelį amžių trukusios germanizacijos Klaipėdos krašte kai kurie garsai tariami vokiškai. Antai vietoj kietojo / tariamas kiek minkštesnis vidurinis /, pavyzdžiui: *so šliótoms* 'šluotomis', *lióv* 'lova', *liáp* 'lūpa', *pliūt* 'pluta'.

Vakarų žemaičiai turi savitų žodžių, kurie nežinomi nei kitiems žemaičiams, nei aukštaičiams, pavyzdžiui: *aksšs* 'smaili kartis', *dagà* 'derlius', *ilgstelės* 'tėviškės pasiilgimas', *kaulinikas* 'griaučiai', *naišas* 'vaisės', *pasčūkas* 'naminis alus', *pētāinis* 'petingas', *saidà* 'sudygę rugių želmenys', *stābas* 'akmuo', *trākas* 'pašėlęs, pasiutęs', *žemnis* 'nuo žemyno pučiantis vėjas'.

Gausu ir skolinių iš vokiečių kalbos, pavyzdžiui: *beñkis* 'suolas', *bōnė* 'geležinkelis', *brūnas* 'rudas', *cētunga* 'laikraštis', *germōlė* 'morka', *lėiteris* 'kopėčios', *nėgelis* 'vinis', *ōnkulis* 'dėdė', *šnideris* 'siuvėjas', *špicas* 'noragas', *vėkeris* 'žadintuvas'.

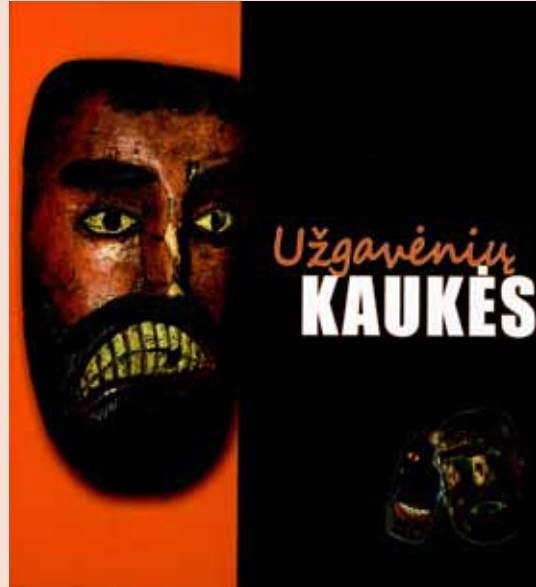
Apačioje – Platelių ežeras (Plungės rajonas). Jono Strazdausko nuotrauka

UŽGAVĖNIŲ KAUKĖS

2009 m. Vilniaus etninės kultūros centras išleido Arūno Vaicekausko sudarytą knygą „Užgavėnių kaukės“, kurioje išspausdinti Stasio Skrodenio, Liberto Klimkos, Arūno Vaicekausko, Kono Krikščiūno parengti tekstai ir 231 Užgavėnių kaukių nuotrauka iš Lietuvos dailės muziejuje, Šiaulių „Aušros“ muziejaus, Vilniaus etninės kultūros centro ir Žemaičių nacionalinio parko archyvų.

Knygos metrikoje nurodoma, kad „Leidinyje pasakojama ir apie tradicines lietuviškojo kaimo švenčių kaukes, ir apie šiuolaikines persirengėlių kaukes, moko, kaip pačiam jas pasigaminti. Muziejinėse kolekcijose saugomų kaukių, XX a. antrosios pusės medžio drožėjų dirbinių ar šiuolaikinių Užgavėnių karnavalų veikėjų fotografijos atskleidžia senosios Užgavėnių tradicijos tęstinumą ir miesto kultūros sąlygotus karnavalo pokyčius. Knyga turėtų būti naudinga visiems, kurie domisi etninės tradicijos ištakomis bei raida, siekia puoselėti bei saugoti pamatines lietuvių kultūros vertybes.“

Knygos „Užgavėnių kaukės“ viršelis. Knygos meninė redaktorė Skaidra Vaicekauskienė

Knygos skyriuje „Žemaičių Užgavėnių kaukės“ žymus etninės kultūros tyrinėtojas Stasys Skrodenis rašo:

ŽEMAIČIŲ UŽGAVĖNIŲ KAUKĖS

STASYS SKRODENIS

Etnokultūrinio požiūriu Žemaitija yra savotiškas regionas. Jos gyventojų kultūros formavimuisi reikšmės turėjo kuršiai, skalviai ir žiemgaliai, kurie jau istoriniais laikais susiliejo su žemaičiais, ir tokiu būdu atsirado dabartinė Vakarų Lietu-vos arba Žemaitijos kultūra. Tiesa, ir ji nėra vienalytė Pa-slaptinumu dvelkia prie žemės prigludusios senos sodvbos, išsiskirianti žmonių kalba bei jų po-traukis tokiems tautos-a-kos žanrams, kurie artimiau siejasi su mi-tologija, kuriuose daugiau mistikos, veikia paslaptingos mitinės būtybės. Savotiškas fenomenas yra ir persirengėliai, labiausiai veikę per Užgavėnes ir Velykas, kitaip sakant, pavasario ekvinokcijos laikotarpiu.

Tyrinetoju dėmesį traukia kaukės („lyčynos“) ir kaip savitas menas (liaudies skulptūros dalis), ir kaip jau sunkiai suvokiama tolimos praeities pagoniškų vaizdinių liekana, vėliau patyrusi ir krikščionybės poveikį.

Analizuojant persirengimo visumą, ypač antropomorfines būtybes, jų išvaizdą bei veiksmus, to komplekso turinį galima aiškinti kaip mito elementą, o pagal formą – kaip žaidimą. Jis svarbus pereinamaisiais metų ciklo momentais. Kadangi pavasarį suvokta savotiška gamtos „jaunystės“ būsena lygiadienio laikotarpiu, tai kaukėtų personažų veiksmai, skatinantys gamtos ir žmonių vaisin-gumą, yra logiški. Vadinasi, jei pripažinsime, kad persirengimas yra dramatizuotas mitinių vaizdinių atkūrimas, pirmąpradė žaidybi-nė versija, tai ir kaukė, kaip svarbiausia persirengimo detalė, suk-oncentruoja savyje mitinio personažo bruožus. Kaukė, kaip teigia Algir-das Greimas, „ pridengia po savimi subžmo-niją, keliančią siaubą ir pasibaisėjimą, slepia embrioninę būtybę, nepajėgiančią pasiekti žmo-giško statuso“²⁹. O gal geriau būtų sakyti – jau praėjusią šito statuso formą ir dabar esančią žmogui nepavaldžiam pasaulyje. Taigi kau-kę galima traktuoti kaip protėvio vaizdinį ar žemdirbystės globėjo įvaizdį. Aišku, ilgainiui prasmė galėjo keistis, tačiau žaidimo

prigimtis liko nepaliesta: išlieka iliuzija, kad vaidinime daly-vauja gamtos dievybės, protėvių vėlės ir jų globėjas Velnias, taip pat pati mirtis – Giltinė („Smertis“).

Persirengimu pabrėžiama priešybių raiška: vyras-moteris, se-
(Nukelta į 32 p.)

(Atkelta iš 31 p.)

nas-jaunas, svetimas-savas ir pan. Iš gilios senovės baltų-slavų areale žinomas vyrų persirengimas moterimis ir moterų vyrais, vaikai persirengia seniais, ypač populiarūs elgetos, luošiai. Bet pastarieji svarbūs ne kaip socialiniai tipai, o jų antgamtinės savybės, įtariamas ryšys su dievybėmis (juk pasivertęs elgeta Žemėje vaikščiojo ir Dievas). Tad ir kaukė turėjo skirti svetimą nuo savo, t.y. nekaukėto asmens. Be kaukės, tokį asmenį turėjo atskirti ir kitos savybės – drabužiai, kalba, veiksmai. Tokiu būdu ir „svetimšalių“ kaukės nereiškė tautinės priklausomybės, o buvo tik priemonė priešpriešai svetimas-savas išryškinti. Savo ištakomis „žydo“, „čigono“, „vengro“ kaukės nebuvo kokio nors tautinio charakterio reiškinys, o jų pirminėje semantikoje glūdi mitinis vaizdinys, susijęs su žemiškomis ar požemio dievybėmis -protėvių dvasiomis, namus ar laukus globojančiomis dievybėmis. Kitaip nebūtų galima paaiškinti, kodėl daugelyje Žemaitijos vietų kaukėtieji persirengėliai stengdavosi, kad jų kaimynai nepažintų. Kodėl jų prisilietimas žmogui neša sėkmę, pvz., neištekėjusioms ligi Užgavėnių merginoms, vadinamoms „bergždenikėmis“? Panašiai atskirti svetimuosius nuo savų būdinga ne tik lietuviams, bet ir baltarusiams, ukrainiečiams, rusams ir kt.

Kaukė – ant veido ar galvos uždėdamas iš medžio ar kitos medžiagos padarytas modeliuotas gaubtas, primenąs stilizuotą žmogaus veidą ar žvėries galvą. Didesnėje Lietuvos dalyje kaukės vadinamos *lėčynomis* ar *lyčynomis*, o kai kur ir *lervomis*. Tai žmogaus persikūnijimo į kitą būtybę esminė detalė. Ją papildė kostiumas – kailiniai, drobulės, draiskalai ir kt., išryškinę kitus vaizduojamojo personažo charakteringus bruožus. Tokio persirengimo užuomazgos siekia pirmykštę visuomenę ir siejasi su praktiniais-apeiginiais-meningais anų laikų žmogaus poreikiais. Vėliau persirengimas atliko apeiginę-meningą funkciją.

Jau minėta, kad persirengimas, tuo pačiu ir kaukių vartojimas labiausiai susijęs su kalendorinėmis pavasario periodo apeigomis ir papročiais, krikščionybės sutapatintais su Užgavėnėmis, Velykomis. Tik Rytų Prūsijoje kaukėtieji personažai pasirodydavo ir per žiemos šventes. Kitais atvejais, pvz., per vestuves, Tris Karalius, patalkius ir talkas persirengėliai arba nesidėdavo kaukių (užtekdavo veidą nusidažyti -grimo), arba dėdavosi tas pačias Užgavėnių kaukes.

Nors išsamesnį persirengėlių vaizdą galima atkurti tik iš vėlyvesnių – XIX a. pabaigos – XX a. pradžios – šaltinių, vis dėlto be jokios baimės galima teigti, kad persirengimas ir tipiškiausios kaukės – ne atsitiktinis reiškinys, o giliai iš senų laikų į žmonių buitį įaugusi tradicija.

Pačios turtingiausios vaidyba ir teatriniais elementais buvo Užgavėnės ir vestuvės, tačiau pirmosios vis dėlto buvo arčiau spektaklio, ir užtai ne veltui kartais vadinamos karnavalu ar liaudiška komedija. Užgavėnių persirengėliai ypač buvo išraiškingi Žemaitijoje, nors nestokojo humoro, teatrinų pradų ir Šiaurės Lietuvoje. Persirengėliams kaukės sudarė ryškų, jei ne esminį, liaudies vaidintojų kostiumo akcentą.

Be jau minėtų „veikliusių“ antropomorfinių ir zoomorfinių kaukių Žemaitijoje bendroje eisenoje dalyvaudavo tylios neapibrėžtos priklausomybės būtybės – turliukas, malpa. Pastarųjų kaukės faktiškai nebuvo kaukės tikrąja to žodžio prasme, nes jų didžiuliai veido bruožai būdavo išpaisomi ant maišo, užmauto ant galvos (turliukas), arba galva padaroma iš susuktų skudurų gniužulo ar ant galvos užversto sijono (malpa).

Aptariant kaukes, negalima pamiršti ir triukšmingai po kaimą

ant nekaustytų rogių pavažos užsatyto rato vežiojamos pamėklės, vadintos įvairiais vardais: šiaurės ir vidurio Lietuvoje – *Čiūčele*, *Gavėnu*, *Diedeliu* (vyriška būtybė), Žemaičiuose – *More*, *Kotre*, rečiau *Magde* (moteriška būtybė). Tai žmogaus pavidalo būtybė (kartais siekianti pora metrų), daugiausia moteriškė su išryškintais moteriškumo požymiais (krūtėmis), padaryta iš išilginių šiaudų, o kartais ir iš medinio karkaso, baisesaus veido, apgobta skara, aprenpta rudine, o rankoje nusitvėrusi spragilą. Tą pavažą su besisukančia ant uždėto rato pamėkle tempdavo arba persirengėliai, arba arklukas. Besisukdama ji švaistėsi spragilu ir neatsargiam galėjo gerokai uždrožti per galvą.

Panašiai darytas ir Šiaurės bei Rytų Lietuvoje Gavėnas ar „Čiūčela“. Tas senis turėdavo atrodyti baisus. Jo galva būdavo padaryta iš medžio. Veidą išskaptuodavo kiek galima bjaurėsnį: su didele kumpa nosim, didelėm akim, ilga barzda. Nosį dažniausiai nutepdavo raudonai, barzdą juodai.³⁰ Tuo tarpu Svėdasų apylinkėje Gavėnas turėjęs vaizduoti lašinius, kurių, pasibaigus mėsdėui, jau nebereikia.³¹ Nors paskui, Gavėną pervarijus per visą kaimą, jo šiaudinius papuošalus sudėgina, panašiai kaip Morės, tačiau apskritai čia aiškus liaudiškas atitinkamo bažnytinių apeigų momento įprasminimas.

Pamėklė, matyt, simbolizavo gyvybines augmenijos jėgas bei žiemos ir vasaros persilaužimo momentą, kurį žmonės išreiškė rogių ir vežimo rato junginiu bei pasakymu, kad „nuo Užgavėnių kreiva vėžė“. Pasibaigus persirengėlių eisenai, paprastai vakare, ją dažniausiai sunaikindavo laukuose: sudėgindavo, paskandindavo, pakardavo ar sudraskydavo. Pagal anglų etnologo Džeimso Freizerio (J. Frazer) ir rusų folkloristo Vladimiro Proppo tyrinėjimus, ši pamėklė simbolizavo augmenijos jėgas, kurios turėjo būti sunaikinamos tam, kad atgytų naujajame derliuje. Tai visiškai neprieštaruja kitiems naujųjų ūkių metų pradžios ir Užgavėnių papročiams, kurie turėjo užtikrinti būsima, tarp jų ir linų, derlių. Užgavėnių pamėklei bei persirengėlių kaukėms artimos linamynio talkų baidyklės – *Kursis*, *Končius* (*Valon-čius*), *kipsiukas* *Jonis*.

Pamėklę paprastai lydėdavo kaukėta palyda. Šios apeiginės ir neapeiginės kaukės – savitas lietuvių liaudies skulptūros žanras, kuriame ryškus paprasto žmogaus sugebėjimas pagal atitinkamų papročių tradicijas kurti neigiamus ir komiškus žmonių tipus. Sakysim, kokios įvairios yra smulkių pirklių kaukės, perduodančios ir jų gudrumą, ir apsukrumą, ir kartu parodančios šaržuotus demoniškus seno žmogaus bruožus. Visa tai nedidelėje kaukės formoje liaudies meistras gebėjo meistriškai atkurti.

Kaukių meniškumas ir išraiškingumas priklausė nuo jų gamybos būdo. Buvo ilgalaikės ir trumpalaikės kaukės. Pirmąsias paprastai droždavo iš medžio, stengdamiesi kuo komiščiau perteikti veido bruožus: veidai stambūs, nosys didelės, kumpos ar nusuktos į šalį ir su gale pakabintu ka-roliu-palašu (smurgu) ar įkalta vinele, kad bučiuojant moterims ranką (persirengėliai mandagūs) būtų galima įdurti, burna perkreipta, retais dantimis ar iš viso tik pusantrą ar pustrėčio medinio danties. Akys viena aukščiau, kita žemiau, padažytos raudonai, barzda ilga, susivėlus, pilna „trupinių“. „Kiekvienas stengiasi apsirėdyti, kad atrodytų baisesnis ir juokingesnis“, – rašė Balys Buračas 1939 m. apie Kretingsodžio ir Genčių kaimų (Kretingos raj.) Užgavėnių persirengėlius.³² Tai būdinga visiems Žemaitijos, ir ne tik Žemaitijos, persirengėliams.

Savaime suprantama, tuos bruožus siek tiek taikydavo tipažui: vienaip atrodė pirklys-mainininkas („žydas“, „čigonas“), kitaip išdaigininkas ar vengras-vaistininkas. Kad įspūdis būtų didesnis, prikljuodavo iš ašutų ar linų plaukus, iš avikailio prilipindavo ūsus ir barzdą. Tie priedai dar labiau paryškindavo komiškuosius personažų

bruožus, nesuteikdami kaukei atstumiančių natūralistinių elementų. Reikia pasakyti, kad barzda buvo įprastinis daugelio mūsų kaukių atributas, ją priliptindavo net giltinei, nors šiaip jau pastarosios kaukė priminė kaukuolę: balta su juodomis akiduobėmis, nosias-kyle ir burna.

Kaukėms gaminti vartota ir kita medžiaga. Jas išpjau-tydavo iš medžio žievės (luobo), iškarpydavo iš avikailio, iš-skusdami vilnas atitinkamose veido vietose, arba darydavo iš popieriaus. Kartais pasigamindavo ir iš didelio buroko: išskobdavo jo vidų, išpjau-davo vietas akims, nosiai, lūpoms. Kartais tarp lūpų įstatydavo žvakę, ir, užsidėję ant galvos tokią kaukę, keliaudavo per kaimą. Pastarosios kaukės (iš buroko, popieriaus, avikailio) dažniausiai tarnaudavo tik vieną kartą, vaidintojai jų nesaugodavo. Artima joms buvo ir velnio kaukė, skyrusis tik tuo, kad turėjo du nedidelius ragiukus ir paprastai buvo juoda. Kartais iš burnos kyšojo raudonas liežuvis. Pvz., Užventyje tuo tikslu persirengėlis įsikąsdavo raudoną buroką ar morką.

Šių kaukių išvaizdą paryškindavo ir kontrastingos spalvos: lūpos raudonos, dantys balti, skruostai paraudoninti, ant kaktos „raukšlės“ – keli vingiuoti brūkšniai, plaukai, barzda ir ūsai – juodi ar gelsvai rusvi („ryži“). Tačiau nei spalvų, nei kitokių priedėlių nebuvo per daug. Ir čia išlaikytas toks pat saikas kaip ir liaudies skulptūroje, medžio drožiniuose ir kt. Neaptiksime tatuiruočių, gausybės puošmenų (plunksnų, blizgučių ir kitokių daiktų), kelių aukštų kaukių.

Pažymėtinas dar vienas faktas: kaukės paprastai būdavo daromos paslapčiom, kad niekas nepamatytų ir paskui persirengėlio neatpažintų. Dėl to daugelyje Žemaitijos vietų kasmet jos būdavo atnaujinamos, perdažomos, pakeičiama išvaizda.

Žymiai paprastesnės ožio (ožkos), arklio, gervės kaukės. Šie personažai paprastai buvo nuolatiniai žmoniškųjų būtybių palydovai ir savo veiksmais sukeldavo daug juoko. Vaidintojai daugiau dėmesio kreipė į „gyvulių“ poelgius, o ne į „veidą“ – galvą. Gal ir dėl to, kad jie nekalbėdavo. Kaukė

turėjo bent apytikriai nusakyti veikėją, o visą savo charakterį, fizines savybes jis parodydavo veikdamas. Todėl jų kaukėse daugiau sąlyginumo. Antai ožio galvą Padubysyje (Šiaulių raj.), Joniškio apylinkėse ir kai kur kitur vaizdavo kelmas išriestomis šaknimis, Gruzdučių apylinkėse – ant pagaiškščio priešakio pritaistyti dideli ožio ragai, o apie Šiaulėnus (Radviliškio raj.) – iš šiaudų nupinti ragai. Žagariškiai taip taisydavę ožį: „Ožiai kaip ir gervės apsiaučiami išverstais kailiniais, rankas iškiša pro kailinių rankoves, ant suimtų kūlokų pririša žemineį kepurę, kuriai iš abiejų šonų įmalia-voja kreida akis ir pritaisto medinius rantuotus ragus“ (1937 m.)³³. Tik nedaug turima faktų, jog ir pačią galvą darydavo truputį panašią į ožio su judančia apatine lūpa ir, žinoma, ragais.

Tokia pat neišvaizdi ir arklio galva – išpjauta iš lentgalio ar su-sukta iš šiaudų grįžtės. Kupiškėnai ją darydavę iš medžiagos: iš gelsvo audinio pasiūdavę riestą kaklą ir galvą, prikimsdavę šiaudų ar šieno ir pritvirtindavę prie pagalio, kurį apsižergdavęs „raitelis“. Labai populiarį gervę, tačiau sudėtingesnė jos kaukė žinoma tik iš Padubysio ir Šilalės apylinkių: per kailinių rankovę vaidintojas iškišdavo medinį kaklą ir galvą su kuodu; snapas judantis, kad galėtų lesti ir kapoti. Tuo tarpu kur kas dažniau būdavo per rankovę iškiša-ma ratelio verpstė su kotu, sukalti galais pagaliai, ar kartais ranko-se laikydavo per rankovę iškištą pagaliuką-snapą ir vis juo kapo-davo. Galimas daiktas, kad sudėtingesnėms gyvulių kaukėms pa-daryti trūkdavo laiko ir įgūdžių: juk dauguma persirengėlių kaukes gamindavosi kiekvienas sau.

Žemaičių Užgavėnių kaukės. Sigito Varno nuotrauka

Tai buvo svarbiausios apeiginės kaukės, turėjusios senas tra-dicijas ir simbolinį ryšį su senaisiais agrariniais kultais. XIX a. antro-joje pusėje – XX a. pradžioje tą ryšį bebuvu galima atsekti tik iš personažų veiksmų, jų tarpusavio santykių ar lyginamųjų studijų bū-du. Visos aukščiausiai minėtos kaukės buvo gyvos vakarinėje Lietuvos dalyje. Kuo toliau nuo Žemaitijos traukiame į rytus, tuo mažėja antro-pomorfinių kaukių ir lieka zoomorfinės: gervės, arkliai, kartais meš-ka. Tiesa, ir Rytų Lietuvoje žinomi persirengėliai – čigonai, elgetos, tačiau jiems kaukes atstojo veido išdažymas, kitaip tarant, grimas.

Analizuojant kaukes, negalima išleisti iš akių ir kitos veikėjų aprangos, nes tarp jų yra labai glaudus ryšys, tik visas persirengi-mo kompleksas sukuria reikiamą įspūdį.

Žemaitijoje kai kurie minėtieji persirengėliai – daugiausia „ka-reiviai“ (Žalnieriai) ir „žydai“ -mainininkai veikė Velykų naktį baž-nyčioje ir šventoriuje. Šiandien sunku pasakyti, kiek pastarajame vaidinime buvo senųjų ir kiek bažnyčios atneštų tradicijų. Viena aišku, kad tiems pasirodymams pagrindą bus davusi viduramžių misterija apie Kristaus prisikėlimą, tačiau iš XIX a. ir XX a. pradžios tos šventės papročių aprašymų aiškėja, kad bažnytinė misterija jau buvo susiliejęsi su liaudies tradicijomis, vaidintojų veiksmuo-se ryškus ir pramoginis, ir senasis maginis momentai.

Žemaitijoje per Kalėdas jau XIX a. viduryje buvo persirengiama seniu (seniu Kalėda, senaisiais metais), tačiau tuo metu Užgavėnių kaukių vartojimas buvo nebūdingas, nors ir pasitaiko viena kita užuomina apie tai. Tuo laiku per Tris karalius (sausio 6 dieną) vaikš-čiodavo persirengę trimis karaliais, vaizduodami biblinio pasakoji-mo atitinkamą momentą. Jie kaukių neturėdavo, tik vilkėdavo iš-skirtinius drabužius, ant galvos būdavo užsidėję karūnas.

Taigi persirengėlių išvaizdoje ir veiksmuose susipynė įvairiau-sių epochų ir socialinių santykių pėdsakai. Senosios kaukės išsau-gojo svarbiausius senoviško demonizmo elementus: jos turi būti baisios, o tą bausimą suteikia didelė, grubi, kumpa ar kreiva nosis, barzda, baisi burna ir aptrupėję dantys (paprastai turint galvoje se-ną žmogų). Tokios iš medžio išdrožtos kaukės tapo ir liaudies me-nu, prabylančiu ne tik vaidmenyje, bet ir be atlikėjo.

ANGELĖ VYŠNIAUSKAITĖ: „LIETUVIO NAMAI“

2004 m. išleista iškilios etnologės, habilituotos daktarės, profesorės Angelės Vyšniauskaitės (1919-05-15–2006-07-09) knyga „Lietuvio namai“. Praėjus dviem metams nuo knygos pasirodymo ši mokslininkė mirė. 2006 m. „Tautosakos darbų“ XXXII leidinyje išspausdintame jos kolegės Rasos Paukštytės-Šaknienės parengtame nekrologe rašė: „Daugeliui mūsų profesorė buvo ne tik mokslininkė, bet ir mokytoja. Kartu su savo mokiniais ji ėjo jų mokslo keliu, vėliau džiaugėsi darbo rezultatais.“ Toliau autorė rašo, kad mokslininkė, įsigijusi lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos specialybę, „Visą savo gyvenimą [...] paskyrė Lietuvos etnologijai ir Lietuvos istorijos institutui. 1948 m. Angelė Vyšniauskaitė pradėjo dirbti Mokslų akademijos Istorijos institute. Jau 1955 m. Maskvoje apgynė kandidatinių (dabar – daktaro) darbą „Lietuvių kolūkiečių šeimos butis“.

„Jame daug vietos buvo skirta šeimai, tai davė pradžią tolesniems lietuvių šeimos tyrinėjimams Lietuvoje.

1964 m. Angelė Vyšniauskaitė redagavo ir kartu su kolegomis rašė „Lietuvių etnografijos bruožus“. [...] Daug energijos Angelė-Vyšniauskaitė atidavė vadovaudama MA Istorijos instituto Archeologijos-etnografijos sektoriuje etnografų grupei, o nuo 1961 iki 1971 m. – atskiram Etnografijos (dabar – Etnologijos) skyriui.

Lietuvių šeimos tyrinėjimams profesorė paskyrė ne vieną darbą. 1965 m. Soviet Anthropology and Archeology leidinyje išleista jos studija „Lietuvių kolūkiečių šeima“. 1967 m. buvo publikuota knyga „Lietuvių šeimos tradicijos“, pirmoji skirta lietuvių gyvenimo ciklo papročių tyrinėjimams. Šeimos papročių analizę autorė tęsė publikuodama darbus knygų serijoje „Iš lietuvių kultūros istorijos“ bei atskiruose Lietuvos regionų kaimo kultūrai skirtuose leidiniuose. 1981 m. pasirodė studija „Vestuvės Suvalkijos kolūkiniame kaime“ (knygoje „Šiuolaikinis Suvalkijos kaimas“), o 1985 m. – „Žemaičių vestuvės“ (kn. „Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas“), jose išsamiai ir kvalifikuotai išnagrinėti šių etnografinių regionų vestuvių papročiai.

Kita profesorės Angelės Vyšniauskaitės pasirinkta mokslinių interesų sritis – lietuvių linininkystės tyrinėjimai. Jau pirmoji studija „Lietuvių valstiečių linininkystė“ (kn. „Valstiečių linininkystė ir transportas“, 1977) pasižymėjo moksliniu brandumu. Savo vertę nenusileidžia ir linininkystės papročius analizuojanti studija „Lietuvių linininkystės papročiai“ (kn. „Valstiečių verslai“, 1985). Tarpautinių linininkystės tyrimų pripažinimą lėmė gerai Europos etnologų bendruomenės įvertintas „Pabaltijo žemdirbystės atlasas“ (1985). Profesorė buvo skyriaus apie linininkystę pagrindinė autorė

ir redakcinės kolegijos narė. Šia tema 1993 m. balandžio 16 d. buvo apginta habilituoto daktaro disertacija („Lietuvos linininkystė XVIII a. – XX a. pirmojoje pusėje: Inventorius ir papročiai“).

1995 m. profesorė grįžta prie vestuvių papročių. Kartu su dviem bendraautorais ji išleido šeimos tyrinėjimams skirtą monografiją „Lietuvių šeima ir papročiai“.

Svarbi knyga Lietuvos visuomenei yra kalendorinių papročių studija „Mūsų metai ir šventės“ (1993).

Lietuvos etnologijos istorijai vertingas ir iškilus istoriografinis darbas „Lietuviai XIX a.–XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose“ (1994). [...]

Profesorė buvo ir stambiausio Lietuvos etninės kultūros leidinio – žurnalo „Liaudies kultūra“ redakcinės kolegijos narė ir produktyvi autorė. Daug laiko ir jėgų ji atidavė darbei Etninės kultūros globos taryboje. Nuoširdžią profesorės visuomeninę veiklą labai vertina ir Tėviškei pagražinti draugija. Profesorė viena pirmųjų moterų tapo aktyvi Lietuvių katalikų mokslo akademijos narė. 2000 m. balandžio 15 d. jai buvo suteiktas Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikės vardas. 1996 m. Angelė Vyšniauskaitė buvo apdovanota Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu, o 1998 m. jai paskirta Jono Basanavičiaus premija. [...]“

2004 m. išspausdinta A. Vyšniauskaitės knyga „Lietuvio namai“ – antrasis šio knygos leidimas, išspausdintas 800 egz. tiražu. Knygą išleido Lietuvos liaudies kultūros centras. Kaip nurodoma šio leidinio metrikoje, čia „detaliai, aiškiai, kiekvienam suvokiama kalba (t. y. ne specifiniais mokslo terminais) aprašomi XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių namų aplinka, sodybos trobesiai, ypač sutelkiant dėmesį į gyvenamąjį namą, jo vidų. Tačiau tai nėra vien buties, daiktų

Lietuvos liaudies buities muziejaus ekspozicijos fragmentai. Danutės Mukienės nuotraukos

aprašymas. Pasitelkiant paprotinę medžiagą, mįsles, patarles, priežodžius, dainų citatas, knygoje atskleidžiamas giluminis namų, tėviškės, kaip dvasios tvirtovės ir šventovės, suvokimas, pažįstamos, savos ir drauge paslaptingos vietos, kuriose gimė, ramiai ir saugiai gyveno ištisos kartos, globojamos protėvių ir visatos Kūrėjo.

Knyga skirta plačiai visuomenei, kiekvienam, kas užsibrėžęs sukurti savo namus, ir, žinoma, pedagogams, kultūros darbuotojams, etninės kultūros puoselėtojams, ji gali būti naudinga ir architektams bei dizaineriams.

Leidinyje iliustruotas, gale pateikiamas literatūros sąrašas bei reziumė anglų kalba.

Autorė knygos pratarmėje rašo:

„Malonusis skaitytojai, nesitikėk šioje knygelėje rasti iškilų teorijų, filosofinių svarstymų. Autorė neturėjo tikslo pažerti tarptautinių žodžių, giliamintiškų apibendrinimų, pagaliau metrikuotų citatų iš kitų autorių veikalų. Čia norėta žvilgtelėti į paprasto Lietuvos žemdirbio dar taip neseniai, gal tik XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, gal vienu kitu dešimtmečiu anksčiau buvusią aplinką, jo sodybą, tos sodybos trobesius, pagrindinį dėmesį sutelkiant į gyve-

namojo namo, seniau vadinto troba, pirkia, gryčia, vidų, į tai, kas buvo tiesiogiai susiję su žmogumi, šeima, jos buitimi ir siekiais.

Daugelis čia aptariamų sodiečio trobos įrenginių, vidaus daiktų jam buvo šventi, nes jį saugojo nuo galimų negandų, padėjo gyventi, auginti vaikus, atlikti kiekvienam gyvenime skirtą uždavinį. Juose mitinės pasaulėjautos įprasminama mąstysena jungiasi su krikščioniškųjų sakraliųjų panaudojimu, magiškieji žmogaus veiksmams glaudžiai susiję su maldomis į Dievą – Visatos Kūrėją ir Valdovą, į Švč. Mergelę Mariją, šventuosius. [...]

Knygelėje pateikiama ir viena kita patarlė, priežodis. Yra čia ir mįslių, kuriose mūsų protėviai sugebėjo labai vaizdingai užkoduoti įvairių paprastų daiktų prasmę. [...]

Taigi mūsų protėviams gyvenamoji namų aplinka buvo sava, rodos, gerai pažįstama, bet kartu ir paslaptinga. Atskleisti tuose daiktuose paslėptas prasmes ir yra šios knygelės tikslas.

Darbe naudotasi kraštotyrine, kita literatūra, taip pat Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštyno bei Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus, Lietuvos nacionalinio muziejaus archyvine medžiaga. Ačiū!

Lietuvos liaudies buities muziejaus ekspozicijos fragmentas. Danutės Mukienės nuotrauka

Iš kairės: Lietuvių liaudies buities muziejuje Rumšiškėse; Žemaitijos peizažas. Danutės Mukienės nuotraukos

(Atkelta iš 15 p.)

nio bei etnosociologinio pobūdžio klausimus. Tai šeimos formų istorinė kaita, demografinė sudėtis, šeimos narių tarpusavio santykiai, vedybų, gimtųjų ir laidotuvių papročiai, šeimos vaidmuo etniniuose procesuose. Kitais požiūriais šeimos gyvenimo reiškiniai aptariami tik tiek, kiek jie padeda spręsti pagrindinius uždavinius. Išsami etnografinių šeimos tyrinėjimų bibliografija suteikia galimybę skaitytojui kituose leidiniuose rasti atsakymus į tuos šeimos gyvenimo klausimus, kurie šioje monografijoje neišskeliami.

Nors šis darbas skirtas lietuvių šeimai, tačiau kai kuriais atvejais jame pateikiama daug lyginamųjų duomenų ir apie kitų Lietuvoje gyvenančių tautybių šeimą. Tai daroma siekiant geriau išryškinti etninius šeimos savitumus. Toks lyginimas buvo tiesiog neišvengiamas nagrinėjant vedybinius lietuvių ryšius su kitataučiais bei šeimos vaidmenį tautiniuose procesuose. Kadangi net ir lietuvių sukurtų tautiškai mišrių santuokų lyginamoji dalis miestuose ir kaimuose labai įvairuoja, nagrinėjant šį klausimą, miesto ir kaimo šeimos neišskirtos.

Ne visiems klausimams aptarti autoriai turėjo lygiavertės medžiagos – kai kuriais iš jų duomenų nėra išlikę. Tokiais atvejais bandyta reiškinius rekonstruoti iš turimos šaltinės, tačiau su nagrinėjamu klausimu glaudžiai susijusios medžiagos. XX a. pradžios padėčiai nustatyti panaudoti ir retrospektyvios apklausos duomenys.

Knyga susideda iš dviejų pagrindinių dalių: 1) šeimos, jos istorijos bei socialinės ir demografinės raidos; 2) šeimos papročių. Darbo pradžioje nagrinėjami klausimais pateikiama šaltinių ir ankstesnių tyrinėjimų apžvalga. Pirmojoje knygos dalyje nagrinėjama šeimos istorinių formų ir sandaros tipų kaita, šeimos kiekybinė sudėtis įvairiais laikotarpiais, sutuoktinių socialinės ir demografinės charakteristikos. Atskirame skyriuje tiriama šeimos vaidmuo etniniuose procesuose. Antroji, didesnė, knygos dalis skirta pagrindiniams šeimos gyvenimo – vedybų, gimtųjų ir laidotuvių papročiams, jų esminiams pokyčiams XX amžiuje. [...]“

Žemaitija. Virginijos Viluckienės nuotrauka